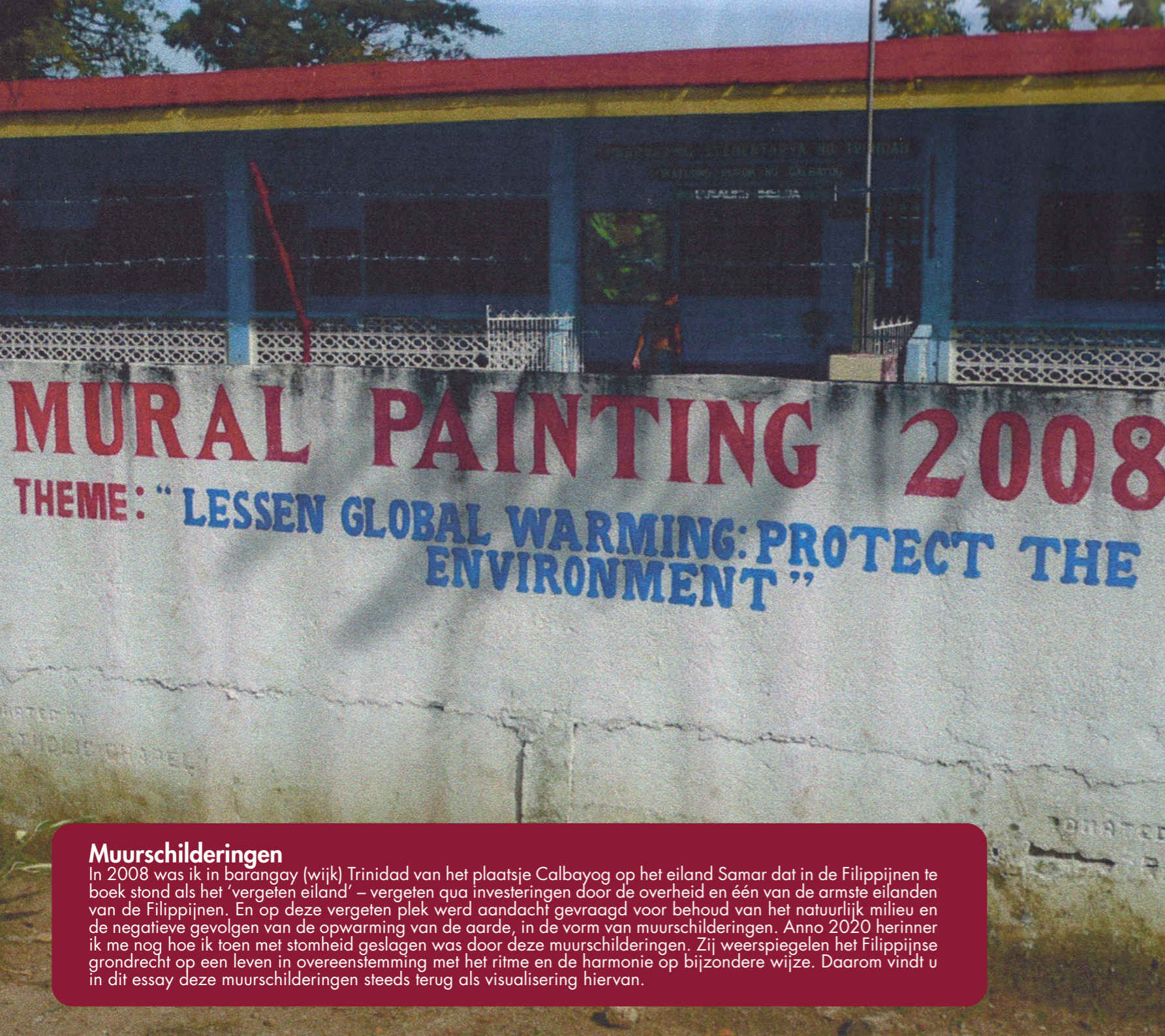

Over
biodiversiteit,
duurzame
ontwikkeling
en utopisch
denken

Essay door Joop van Hezik

Ritme en harmonie van de natuur

Muurschilderingen

In 2008 was ik in barangay (wijk) Trinidad van het plaatsje Calbayog op het eiland Samar dat in de Filippijnen te boek stond als het 'vergeten eiland' – vergeten qua investeringen door de overheid en één van de armste eilanden van de Filippijnen. En op deze vergeten plek werd aandacht gevraagd voor behoud van het natuurlijk milieu en de negatieve gevolgen van de opwarming van de aarde, in de vorm van muurschilderingen. Anno 2020 herinner ik me nog hoe ik toen met stomheid geslagen was door deze muurschilderingen. Zij weerspiegelen het Filippijnse grondrecht op een leven in overeenstemming met het ritme en de harmonie op bijzondere wijze. Daarom vindt u in dit essay deze muurschilderingen steeds terug als visualisering hiervan.

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	
Ritme en harmonie van de natuur	5
De hang van de moderne mens naar de ongerepte wilde natuur	9
Duurzame ontwikkeling: de wolf in schaapskleren	15
Utopisch denken: doorbreken van de neoliberale ideologie	31
COP 15: Leven in harmonie met de natuur	39
<i>Nawoord</i>	
Coronacrisis als gamechanger?	45
Tot slot, een anekdote	49
Literatuur	50
Over de auteur	51
Colofon	55

Voorwoord

Ritme en harmonie van de natuur

Sinds het Millenium Ecosystem Assesment (2005) van de Verenigde Naties wordt een onderscheid gemaakt in 4 soorten zogenoemde 'ecosysteemdiensten' die de natuur levert: **productiediensten** (de fysieke productie die door ecosystemen wordt geleverd, zoals voedselproductie, zoet water, hout en genetisch materiaal), **regulerende diensten** (de baten die voortkomen uit de regulering van ecosystemeprocessen, zoals zuivering van lucht en grondwater, plaagbestrijding, bestuiving en klimaatregulatie), **culturele diensten** (de immateriële en materiële waarden die mensen aan natuur hechten, zoals recreatie, gezondheid, en inspiratie/esthetiek/religie), en **ondersteunende diensten** (processen die het functioneren van ecosystemen ondersteunen, zoals bodemvorming, fotosynthese en nutriëntenkringloop).

Dit essay gaat over één van deze 'ecosysteemdiensten': de spirituele betekenis van biodiversiteit voor de mens, over hoe wij ons als mens verhouden tot de natuur.

In de Filippijnen ligt het recht op een evenwichtige en gezonde natuurlijke leefomgeving 'in overeenstemming met het ritme en de harmonie van de natuur' besloten in de grondwet en is daarmee een mensenrecht. Maar hierin klinkt ook het besef van de intrinsieke waarde van de natuur door. Ik ben vaak in de Filippijnen geweest, en laten we het vooral niet romantiseren. De gecorrumpeerde Filippijnse overheid, met behulp van Westerse multinationals, heeft rooibouw op haar natuurlijke hulpbronnen en biodiversiteit gepleegd, om toch vooral maar mee te doen in de vaart der volken van de geïndustrialiseerde wereld. Maar toch, ik kan geen Westers land noemen dat 'het ritme en harmonie van de natuur' in haar grondwet heeft opgenomen.

In 2008 was ik in barangay (wijk) Trinidad van het plaatsje Calbayog op het eiland Samar dat in de Filippijnen te boek stond als het 'vergeten eiland' – vergeten qua investeringen door de overheid en één van de armste eilanden van de Filippijnen. En op deze vergeten plek werd aandacht gevraagd voor behoud van het natuurlijk milieu en de negatieve gevolgen van de opwarming van de aarde, in de vorm van muurschilderingen. Anno 2020 herinner ik me nog hoe ik toen met stomheid geslagen was door deze muurschilderingen. Zij weerspiegelen dit grondrecht op een leven in overeenstemming met het ritme en harmonie van de natuur op bijzondere wijze. Daarom vindt u in dit essay deze muurschilderingen steeds terug als visualisering hiervan.

In mei 2019 werd het IPBES Global Assessment Report uitgebracht van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, 2019) van de Verenigde Naties, dat wil voortbouwen op de Millennium Ecosystem Assessment van 2005. Conclusie van dit IPBES rapport is dat het, door menselijk toedoen, nog nooit zo slecht in de menselijke geschiedenis met de biodiversiteit gesteld is dan nu: *"The global rate of species extinction is already at least tens to hundreds of times higher than the average rate over the past 10 million years and is accelerating."* Met uiteindelijk desastreuze gevolgen voor de mens. Om deze trend te keren is volgens het rapport 'transformative change' vereist: *"By transformative change, we mean a fundamental, system-wide reorganization across technological, economic and social factor, including paradigms, goals and values."* Het rapport opent met: *"Nature embodies different concepts for different people, including biodiversity, ecosystems, Mother Earth, systems of life and other analogous concepts. Nature's contributions to people embody different concepts such as ecosystem goods and services, and nature's gifts. Both nature and nature's contributions to people are vital for human existence and good quality of life (human well-being, living in harmony with nature, living well in balance and harmony with Mother Earth, and other analogous concepts)".*

Dit essay wil onderzoeken wat de kansen voor deze vereiste fundamentele systeembrede 'transformatieve verandering' zijn, hoe de bovengenoemde concepten van de natuur daarin een rol spelen en hoe utopisch denken daarvoor een vereiste is.

Joop van Hezik

Ecotopia - Bureau for sustainable development issues

"The State shall protect and advance the right of the people to a balanced and healthful ecology in accord with the rhythm and harmony of nature."

Constitution of the Philippines, 1987

De hang van de moderne mens naar de wilde ongerepte natuur

Anleiding voor dit essay was een krantenartikel dat ik las over een onderzoek van Koen Kieskens, op basis van foto's die mensen nemen in hun vakantie, naar wat mensen het mooiste landschap vinden (*Dit vindt u het mooiste landschap*, NRC, 9 februari 2019)¹. Strekking van het artikel: het mooist zijn niet de pastorale en idyllische cultuurlandschappen, maar "wat je 'wilde natuur' zou kunnen noemen". Het onderzoek verklaart dit als mogelijk ingegeven door "de hang van de moderne mens naar de ongerepte natuur". Om meteen toe te voegen dat alle landschappen in Europa allang door de mens gevormde cultuurlandschappen zijn. En het artikel gaat hier verder niet op in. Toch is deze hang naar de 'wilde natuur' interessant, wanneer je je afvraagt hoe fundamenteel deze hang van de moderne mens is. En ook interessant wanneer je deze hang in verband brengt met het concept 'duurzame ontwikkeling'.

Al in 1859 bekritiseert Henry David Thoreau in zijn *'Walden, or Life in the Woods'*, het opkomende industrieel-kapitalisme vanwege de vernietiging en ontluistering van de wilde natuur. Thoreau behoort tot de filosofisch-literaire stroming van het 'transcendentalisme', en de nog ongerepte wildernis is voor hem 'levende poëzie' en een onuitputtelijke de menselijke grenzen overstijgende kracht die een bron van verfrissing biedt voor de menselijke geest. In zijn solitaire leven bij het meer van Walden voelt hij zich wonderlijk vrij en deel van de hem omgevende natuur: "Wij hebben het versterkende middel van de wildernis nodig. Nodig om soms door moerassen te waden waar de roerdomp en het waterhoen zich schuilhouden; om het doffe rollen van de snip te horen, de fluisterende zegge te ruiken waar slechts een nog schuwer en eenzamer vogel zijn nest bouwt, en waar de wezel met zijn buik laag over de grond sluipt. Tezeldertijd dat het ons voornemen is alle dingen ijverig te leren en na te vorsen, verlangen wij dat alle dingen mysterieus blijven; dat land en zee oneindig wild zijn, niet door ons onderzocht en niet door ons gemeten, omdat ze onmeetbaar zijn. Nooit hebben we genoeg natuur." En ook in zijn latere essay *Walking* (1862) duidt Thoreau de nog niet aan de mens onderworpen wilde natuur aan als een bron van verfrissing voor de menselijke geest en betoogt hij dat 'in wildheid het behoud van de wereld ligt'.

¹ Koen Tieskens is lid van de Environmental Geography Group van de VU en betrokken bij het Europese Hercules project 'Sustainable Futures for Europe's Heritage in Cultural Landscapes: Tools for understanding, managing, and protecting landscape functions and values'.

Later zal Bill McKibben in zijn *'The End of Nature'* (1989) stellen dat: "Binnenkort zal Thoreau niet meer worden begrepen. En als het zover is, zal het einde van de natuur definitief zijn geworden". Volgens McKibben heeft de mens met de klimaatverandering voor het eerst in haar geschiedenis iedere plaats op aarde een kunstmatig stempel opgedrukt en daarmee 'het einde van de natuur' teweeg gebracht. Niet in de zin van het ophouden van de natuurlijke processen, maar wel als "het einde van de idee van de natuur, de afzonderlijke wildernis, een wereld die los staat van die waaraan de mens zich heeft aangepast en waarin hij geboren wordt en sterft". Door invloed uit te oefenen op alles wat zich op aarde afspeelt hebben we "de natuur van haar zelfstandigheid beroofd en dat is voor haar karakter fataal. De onafhankelijkheid van de natuur is haar karakter en zodra dat wegvalt blijft er niets anders over dan wijzelf". McKibben bekritiseert Thoreau dat hij een vertegenwoordiger is van de 'oppervlakkige ecologie' omdat Thoreau zich minder zorgen maakt over de ontwijding van de natuur door de mens dan over de ontwijding van de menselijke natuur. Maar ook in zijn 'diepe ecologie' betreurt hij net als Thoreau het wijken van de wildernis voor de oprukkende beschaving niet alleen omdat hij de intrinsieke waarde van het wilde ziet aangetast, maar vooral omdat daardoor één van de belangrijkste bronnen van de menselijke geest opdroogt.

Opmerkelijk genoeg vinden we dit besef ook in het rapport *Only One Earth, the Care and Maintenance of a Small Planet* (1972) - uitgebracht met het oog op de *United Nations Conference on the Human Environment* in 1972 in Stockholm - dat het ecologisch wangedrag van de mens aan de kaak stelt waarin vooruitgang gelijk gesteld wordt met de verovering van de externe wereld, zelfs als dit de vernietiging betekent van de natuur: "Maar terwijl het mogelijk is dat de homo sapiens voort kan leven als een biologische soort na de verarming en verknoeiing van de natuur, zou de Mens lang zijn menselijkheid kunnen bewaren in een ontwijd milieu?" Het rapport bepleit een overgang van een grondhouding van

'kolonisator' door de mens van de aarde, naar een grondhouding van 'intelligent beheerder': "En dit is misschien de uiteindelijke betekenis van de wildernis en haar behoud - om een steeds meer geürbaniseerde mensheid te herinneren aan de broosheid en kwetsbaarheid van alle levende soorten - van bomen en planten, van grote en kleine dieren - waarmee de mens zijn verpieterde planeet moet delen. Als hij leert om hun onderlinge afhankelijkheid en broosheid, hun verscheidenheid en complexiteit te zien, denkt hij er misschien aan dat hij ook deel uitmaakt van dit ene web en dat hij, als hij de biologische ritmen en behoeften van het natuurlijk universum te zeer verstoort, er misschien achter komt dat hij de essentiële bron van zijn eigen wezen heeft vernietigd. Dit is misschien een te harde les voor hem om te leren. Het is niet erg waarschijnlijk dat deze les hem bereikt te midden van de eeuwige gejaagdheid en het lawaai van zijn eigen woonplaats en uitvindingen. Maar als hij ergens in zijn samenleving, een plaats openlaat voor stilte, constateert hij misschien dat de wildernis een grote leermeester is voor het soort bescheidenheid waaraan de mens het meest behoefte heeft als zijn menselijke orde wil blijven bestaan."

De *United Nations Conference on the Human Environment* in 1972 in Stockholm is de eerste in een reeks van VN conferenties waarin het concept van een 'duurzame ontwikkeling' steeds verder vorm krijgt. En het is juist de onderliggende grondhouding jegens de natuur die daarin een beslissende rol zal spelen.

Het rapport *Only One Earth* stelt de noodzaak over te gaan van de grondhouding van 'kolonisatie' naar de grondhouding van 'intelligent beheer' van de aarde. De Nederlandse Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek onderscheidt naast deze twee grondhoudingen nog drie andere grondhoudingen (Meerjarenvisie 1992. *Programma van milieu- en natuuronderzoek ten behoeve van een duurzame ontwikkeling*, Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek, 1992):

- De **'kolonistor'** ('frontier economics'), die onbekommerd natuur en milieu exploiteert ten eigen bate. Deze grondhouding heeft sinds de 17e eeuw het denken in wetenschap, economie en politiek gedomineerd. Kenmerkend hiervoor zijn het vooruitgangsgeloof, geloof in de technologie en de mogelijkheden voor substitutie van schaars geworden grondstoffen.

- De **'milieuhygiënische mens'** ('environmental protection'), die poogt de achteruitgang van natuur en milieu te stoppen, met name uit bezorgdheid om de eigen gezondheid, en de natuur louter vanuit een esthetisch oogpunt beschouwd. Deze grondhouding leidt tot een sterke oriëntatie op technologie en regelgeving, waarbij milieu en economie tegen elkaar afgewogen worden.

- De **'hulpbronnenbeheerder'** ('resource management'), die de eindigheid van de aarde en haar hulpbronnen centraal stelt. Vanuit deze grondhouding wordt gestreefd naar een zodanig gebruik van natuur en milieu dat deze hun functie als draagvlak voor economische groei kunnen blijven vervullen. Doel is een 'groene groei', waarbij ecologische kennis ingepast wordt in het economische denken.

- De **'partner'** ('eco-development'), die streeft naar een geïntegreerde co-evolutionaire ontwikkeling van mens en natuur. Hierbij gaat het niet zozeer om het gebruiken van ecologische kennis ten bate van de exploitatie van ecosystemen, als wel om de 'ecologisering' van de economie en de maatschappij in haar geheel. Geprobeerd wordt niet te berekenen hoeveel (materiële) groei mogelijk is zonder de draagkracht van natuur en milieu te overschrijden, maar eerder vanuit een gewenst toekomstbeeld terug geredeneerd naar de huidige situatie om te zien welke ontwikkelingen noodzakelijk dan wel acceptabel zijn.

- De **'terug-naar-de-natuur-mens'** ('deep ecology'), die streeft naar een pre-industriële leefstijl en een laag ontwikkelde technologie. Een sterke reduc-

tie van de bevolking en een belangrijke verlaging van de economische activiteiten wordt met het oog hierop onontkoombaar geacht."

De Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek verwerpt de 'deep ecology' grondhouding, zoals McKibben die voorstaat, als irreëel. Naar haar mening is de grootste uitdaging waar we voor staan bij het realiseren van een duurzame ontwikkeling een goede en werkbare combinatie te vinden van de grondhouding van de 'hulpbronnenbeheerder', te karakteriseren als verlicht antropocentrisch, en de meer ecocentrische grondhouding van 'partner'.

In zijn pleidooi voor een ecologisch wereldbeeld als alternatief voor het 'rationalistisch-mechanistisch-dualistisch verstande moderne wereldbeeld', wijst ook Zweers op het belang van grondhoudingen. (W. Zweers, *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, 1995) Dit belang volgt uit het feit dat de milieucrisis naar de mening van Zweers geen toevallig en vermijdbaar bijverschijnsel van onze maatschappelijke en culturele ontwikkeling is, maar ten nauwste samenhangt met de normen en waarden die met de moderne cultuur verweven zijn. Hieruit volgt dat om deze milieucrisis bij de wortels te kunnen aanpakken, de huidige op een totale beheersing en benutting van de natuur gerichte grondhouding van met name de Westerse cultuur ter discussie gesteld moet worden. In het ecologisch wereldbeeld van Zweers is de fundamentele scheiding tussen mens en natuur die aan deze grondhouding ten grondslag ligt vervangen door een deelhebben van de mens aan de natuur als een essentieel aspect van de menselijke zingeving. Zweers onderscheidt zes grondhoudingen naar gelang de mate waarin het accent wordt gelegd op de intrinsieke waarde van de natuur, als tegenovergesteld aan het louter instrumentele denken:

- De **'despoot'**, die de natuur aan zich onderwerpt en omvormt tot zijn voordeel. Deze grondhouding is, aldus Zweers terug te vinden in het nog altijd springlevende technologisch optimisme, dat een

onbeperkt vertrouwen in de mogelijkheden van de technologie paart aan de overtuiging dat er geen grenzen aan de groei zijn. Dit optimisme beheerst volgens Zweers nog steeds het standaardmodel van economisch-technische ontwikkeling, materiële groei en vooruitgang. Zweers spreekt in dit verband van de 'mateloosheid' van onze cultuur.

- Ook de '**verlicht heerser**' heerst over de natuur, maar met besef van de afhankelijkheid van de natuur, de eindigheid van haar hulpbronnen en de beperkte draagkracht van ecosystemen. Ook is er het besef van de beperktheid van de technologie. Het blijft hier, aldus Zweers, echter een instrumentele benadering gericht op het behalen van meer nut en voordeel uit de natuur, wat aangeduid wordt als 'shallow ecology'. Centraal staat het welbegrepen eigenbelang van de mensheid, met inbegrip van toekomstige generaties. Naar de mening van Zweers kunnen het Club van Rome rapport *The Limits to Growth* en het Brundtland rapport *Our Common Future* als voorbeelden van deze grondhouding genoemd worden.

- Bij de '**rentmeester**' die in opdracht bestuurt en beheert wordt naar de mening van Zweers een belangrijke grens overschreden. Er is weliswaar nog steeds sprake van een sterke instrumentele gerichtheid, maar er is daarnaast ook aandacht voor de waarde van de natuur in zichzelf. Deze aandacht is echter conservatief en statisch van karakter. De mens moet beheren en behouden; ingrijpend wijzigen is voorbehouden aan God (de christelijke variant) of via de evolutie van de natuur (de wereldlijke variant).

- De '**partner**' verbindt het dynamische aspect van de 'verlicht heerser' met het idee van de natuur als eigenstandige waarde van de 'rentmeester'. Mens en natuur zijn partners, opgenomen in een dynamisch proces van wederzijdse ontplooiing en interactie. Centrale elementen in dit partnerschapmodel zijn gelijkwaardigheid en doelgerichtheid.

- Bij de '**participant**' vormt de natuur een betekenisuniversum waar de mens deel van uit maakt. De mens ontleent aan zijn behoren tot de natuur een betekenis die medebepalend is voor zijn opvatting over de essentie van mens-zijn, zijn zelfbeeld. Deze participatie vereist erkenning van de intrinsieke waarde van de natuur. Het participatiemodel heeft volgens Zweers een belangrijke spirituele dimensie, die van 'ecologische spiritualiteit'. Deze grondhouding heeft, aldus Zweers, veel te maken met de 'deep ecology' stroming, zonder daar evenwel mee samen te vallen.

- De '**Unio Mystica**' voert deze spiritualiteit verder in een religieuze ervaring van een transcendente verbondenheid en 'eenheid met de natuur'.

Zweers kiest in zijn pleidooi van de ecologisering van ons wereld voor de grondhouding van 'participant'. Volgens hem kan de grondhouding van '*Unio Mystica*' hoogstens als een soort utopie beschouwd worden. Maar hij voegt daar meteen in een voetnoot aan toe: *"Maar wat zouden wij zijn zonder utopieën, en dan vooral die waarin gestalte wordt gegeven aan wat wellicht ons diepste verlangen kan zijn, zo men wil de 'eros' die volgens voormodern inzicht uiteindelijk zelfs het hele universum bij elkaar houdt."* En in feite leven we naar de mening van Zweers in een utopie, de mechanistische utopie. *"In de utopieën uit die tijd vindt men niet alleen, zoals in Bacon's New Atlantis, in tal van opzichten vaak griezelig nauwkeurige beschrijvingen van de huidige, althans de recent voorbije situatie (tot en met Fukuyama's 'einde van de geschiedenis', de wetenschap als priesterkaste, het patriarchaat als basis van de samenleving, en de politiek die nog slechts dient tot administratief-bureaucratisch beheer), maar ook, zoals in Campanella's Zonnestaat, een beschrijving van hoe het anders had kunnen zijn. Het werkelijkheidsgehalte van de mechanistische utopie staat buiten kijf: dat is voor een groot deel onze huidige situatie. Maar het werkelijkheidsgehalte van de organistische utopie hoeft niet noodzakelijk minder te zijn."*

Maar hoe verhoudt zich deze grondhouding van 'participant' – waarin de natuur een betekenisuniversum met een eigen intrinsieke waarde is waar de mens deel van uitmaakt en zijn mens-zijn en zelfbeeld aan ontleend – zich tot het concept 'duurzame ontwikkeling'? Zoals hiervoor aangegeven heeft het rapport *Only One Earth, the Care and Maintenance of a Small Planet (1972)* ogenschijnlijk alle kenmerken van deze grondhouding van 'participant'. Maar is dat ook zo? En hoe ontwikkelt het concept van een 'duurzame ontwikkeling' zich verder na de *United Nations Conference on the Human Environment in 1972*?

Duurzame ontwikkeling: de wolf in schaapskleren

Het rapport *Only One Earth* ziet als fundamentele taak voor de United Nations Conference on the Human Environment aan te geven wat gedaan moet worden *“om de aarde te handhaven als een plaats die geschikt is voor het menselijk leven, niet alleen nu, maar ook voor toekomstige generaties”*. De United Nations Conference on the Human Environment in 1972 komt volgens dit rapport dan ook op een zeer belangrijk tijdstip, namelijk het laatste stadium van de kolonisatie van de planeet door de mensheid. Nu dit stadium is bereikt is het dringend noodzakelijk dat zij leert deze planeet op een intelligente wijze te beheren, omdat anders *“over twintig jaar de burgers zich misschien met verbazing zullen afvragen waarom het zo ongelooflijk lang heeft moeten duren voordat men tot het uitvoeren van een dermate belangrijke taak overging.”*

Precies twintig jaar later komt in 1992 de United Nations Conference on Environment and Development bijeen *“om opnieuw de Verklaring van de Verenigde Naties Conferentie over Mens en Milieu, aangenomen in Stockholm op 16 juni 1972 te onderschrijven, met de intentie om hierop verder te bouwen (...) daarbij de essentie en interdependentie van de natuur van onze aarde, ons huis, erkennend”*. Deze United Nations Conference on Environment and Development resulteert in een lijvig actieplan voor een mondiale duurzame ontwikkeling in de 21e eeuw, getiteld *Agenda 21*. En een *Convention on Biological Diversity*, die begint met: *“Conscious of the intrinsic value of biological diversity and of the ecological, genetic, social, economic, scientific, educational, cultural, recreational and aesthetic values of biological diversity and its components. Conscious also of the importance of biological diversity for evolution and for maintaining life sustaining systems of the biosphere.”*

In *Only One Earth* vinden we in eerste instantie nog een soort ecocentrische grondhouding vanuit het besef dat de uiteindelijke betekenis van de wildernis ligt in het de mensheid in haar aanmatigende zelfvertrouwen te herinneren aan *‘de waarden die hij in zijn eigen verbeelding en geest onderdrukt’*. Maar tegelijk roept het rapport ook twijfels op in hoeverre een dergelijke ecocentrische grondhouding mogelijk en zelfs wenselijk is. Opmerkelijk genoeg door te verwijzen naar *Walden, or Life in the Woods* van Thoreau. Het rapport merkt op dat één van de grootste problemen waar de stadsbewoners mee worden geconfronteerd als zij ontspanning gaan zoeken in de onbedorven natuur, het aantal andere stadsbewoners is dat hetzelfde doet.

“En wanneer zulke invasies eenmaal beginnen, wanneer er zich eenmaal friettentten verzamelen rond iedere Walden Pond, waar kan de mens dan nog de natuur in haar oorspronkelijke staat vinden? Moeten we dat wel willen? Is een milieubenedering die de eenzaamheid van de enkeling boven de genoegens van de massa stelt niet onaangenaam beperkt en elitair?”

Uiteindelijk vinden we in *Only One Earth* de kiem van een antropocentrische neoliberale ideologie die de grondslag zal vormen van het concept ‘duurzame ontwikkeling’. Een ideologie die gebaseerd is op het vertrouwen in het essentiële vermogen van de industrieel-kapitalistische samenleving om ‘meer met minder’ te maken; het vertrouwen in de corrigerende werking van de markt, naarmate schaarste in de prijs tot uiting komt; en het vertrouwen in ‘ontwikkeling’ naar Westers model, als antwoord op de toenemende bevolkingsomvang en armoede. “Er zijn er die beweren dat de enige manier waarop het probleem van de milieuverbetering opgelost kan worden, het vertragen van het tempo van de economische groei is, een redenering die een aantal zeer irrationele elementen bevat. (...) Hier lijnrecht tegenover staan degenen die beweren dat de essentie van het systeem juist de vernieuwing is, de jacht naar het voordeel boven de concurrenten, de hoop op een grotere winst die volgt op succes, de speurtochten naar dat ‘betere’ waarvoor de mensheid zich een weg zal banen naar de deur van de uitvinder. Neem deze uitdaging weg, dit motief om werkelijk productieve winsten te maken, en de rijkdom zal niet toenemen, de rijkdom waarmee de steden herbouwd worden, de lucht en het water gereinigd en de gewone burger de consumptiegoederen krijgt waarvan hij, zo te zien althans, nog niet genoeg heeft.”

Precies eenzelfde ideologie ligt ten grondslag aan het rapport *Our Common Future*, beter bekend als het *Brundlandt rapport*, van de World Commission on Environment and Development (1987). Door velen genoemd als de grondslag van het concept ‘duurzame ontwikkeling’, maar m.i. uiterst teleurstel-

lend omdat het *Only One Earth* enkel herhaald - dat de basis vormt van de United Nations Conference on Environment and Development in 1992. Saillant is de verklaring die tweehonderd wetenschappers, waaronder zestig Nobelprijswinnaars, geven kort voor de United Nations Conference on Environment and Development. In deze verklaring waarschuwen zij voor ‘groen fundamentalisme’: “de opkomst van een irrationele ideologie die zich verzet tegen de wetenschappelijke en industriële vooruitgang en die de economische en sociale ontwikkeling tegenwerkt” (De Volkskrant, 5 juni 1992).

De United Nations Conference on Environment and Development wilde een *Handvest voor de Aarde* opleveren, maar dit handvest is onder druk van zowel geïndustrialiseerde als ontwikkelingslanden gedevalueerd tot een slotverklaring. De filosoof Hans Achterhuis karakteriseert dit beoogde *Handvest voor de Aarde* als ‘ongegeneerd antropocentrisch’. Dit Handvest voor de Aarde geeft volgens hem op geen enkele wijze uiting aan respect voor de natuur, eerbied voor de aarde, bescherming van de biodiversiteit en gevoel voor planten en dieren. Dit *Handvest voor de Aarde* zou volgens Achterhuis zelfs wel eens ‘het einde van de aarde’ kunnen betekenen zoals die door elke generatie voor ons beleefd is: “Het Handvest voor de Aarde gaat over mensen en milieu en totaal niet over de aarde en de natuur. De meeste artikelen hadden in verband met de sociaal-economische mensenrechten niet misstaan. Maar met respect voor de natuur, eerbied voor de aarde, bescherming van de biodiversiteit, gevoel voor planten en dieren hebben zij niets te maken. In de milieufilosofie onderscheidt men een schaal van verschillende grondhoudingen van de mens ten opzichte van de natuur, die zich tussen de uitersten van antropocentrisme en ecocentrisme beweegt. Bij de eerste soort houdingen, waarin de mens centraal staat, behoort een beheersethiek, Bij de tweede, die de eigen waarde van de natuur in meerdere of mindere mate erkennen, vinden we eerder een ethiek die de verbondenheid van de mens met zijn niet-menselijke medebewoners van de aarde tot uitdrukking probeert te brengen. Wel-

nu, ik ken weinig teksten die zo ongegeneerd antropocentrisch zijn als het *Handvest voor de Aarde*. De andere soorten verschijnen er slechts in als ‘hulpbronnen voor economische ontwikkeling en economische groei’. In geen enkele van de 27 artikelen uit het *Handvest* wordt ook maar gesuggereerd dat ze uit zichzelf enige waarde hebben. In het *Brundlandt rapport*, dat wereldwijd het begrip ‘duurzame ontwikkeling’ introduceerde, werd tenminste nog lippendienst aan de eigen waarde van de natuur bewezen. Zelfs hiervan is in het *Handvest* nauwelijks sprake. Wat milieufilosofen met de tegenstelling antropocentrisme versus ecocentrisme uitdrukken, wordt van steeds meer zijden ook gethematiseerd als de spanning tussen milieu en natuur. Milieu staat dan letterlijk voor de omgeving waarin mensen met hun huidige productiewijze kunnen overleven, natuur wijst op de eigen waarde van dier, planten en landschappen. Het paradoxale is dat het *Handvest voor de Aarde* wel eens het einde zou kunnen betekenen van de aarde zoals die door elke generatie voor ons beleefd is. Ze wordt hier openlijk gereduceerd tot een economisch/technologisch te beheren geheel van hulpstoffen en grondstoffen, veranderd in menselijk milieu.” (H. Achterhuis, de Volkskrant, 30 mei 1992)

Al in 1997 moet de Earth Summit, ook wel Rio+5 genoemd, die als evaluatie van de Agenda 21 in New York wordt gehouden, constateren dat er weinig tot niets van uitgekomen is. In 2002 vindt de World Summit on Sustainable Development plaats in Johannesburg, die in haar slotverklaring erkent dat de doelen van de United Nations Conference on Environment and Development niet gehaald zijn. En haar diepe zorg uitspreekt dat het bereiken van een duurzame ontwikkeling langzamer gaat dan verwacht. Daarom herbevestigt de slotverklaring – “vanuit het Afrikaanse continent, de wieg van de mensheid, en met een plechtige belofte aan de volkeren van de wereld en de generaties die de aar-

de zullen erven om de gemeenschappelijke hoop van een duurzame ontwikkeling te realiseren” - de verplichting de Rio Principles hoog te houden volledig te implementeren (Johannesburg Declaration on Sustainable Development, 4 september 2002). Maar ook deze wereldtop verzandt in goede bedoelingen en vage beloften, wordt zelfs gekarakteriseerd als ‘floptop’. Natuur- en milieuorganisaties lopen weg omdat ze het meer een wereldhandels-top vinden dan een duurzaamheidstop.

Weer tien jaar later vindt in 2012, opnieuw in Rio de Janeiro, de Rio+20 conferentie The Future We Want plaats, om “onze betrokkenheid te vernieuwen bij het bevorderen van een economische, sociale en ecologische duurzame toekomst van onze planeet voor huidige en toekomstige generaties”. Deze conferentie loopt uit op een confrontatie tussen het Noorden en het Zuiden. Wat is er gebeurd?

Ten grondslag aan de VN conferentie The Future We Want liggen de studies *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* (TEEB, 2010) en het *Green Economy Report* (2011). Doel van de studie *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* was meer inzicht te krijgen in de mondiale opbrengst van biodiversiteit, de kosten van achteruitgang van ecosystemen en de kosten van bescherming van biodiversiteit. Biodiversiteit heeft hierin vooral een economische (monetaire) waarde. Het *Green Economy Report* bepleit een ‘Groene Economie’: “We are convinced that green economy policies and measures can offer win-win opportunities to improve the integration of economic development with environmental sustainability to all countries, regardless of the structure of their economy and their level of development.” De zero draft Verklaring van Rio+20 The Future We Want erkent dat er tegenslagen zijn geweest in de twintig jaar sinds de Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992.² Tegenslagen door de veelheid aan onderling samenhangende crises –

² The Future We Want, Submitted by the Co-Chairs on behalf of the bureau in accordance with the decision in Prepcom 2 to present the zero-draft of the outcome document for consideration by Member States and other stakeholders no later than January 2012, United Nations, January 10, 2012).

financieel, economisch, qua voedselzekerheid, klimaatverandering en verlies van biodiversiteit. Maar al deze crises maken niet dat de twijfel toeslaat over de houdbaarheid op lange termijn van het industrieelkapitalistische bestel. Integendeel, het is vooral de private sector, het bedrijfsleven, waarop de conceptverklaring haar hoop vestigt: *"We acknowledge the important role of the private sector in moving towards sustainable development. We strongly encourage business and industry to show leadership in advancing a green economy in the context of sustainable development and poverty eradication."* En: *"We reaffirm the key role of the private sector in promoting sustainable development including through multi-stakeholders partnerships."* In de uiteindelijke verklaring The Future We Want is deze leidende rol van het bedrijfsleven echter veel minder prominent. Er wordt enkel opgemerkt dat *"We recognize that the active participation of the private sector can contribute to the achievement of sustainable development³."* En ook wordt het concept van een Groene Economie niet als 'de' oplossing gepresenteerd, maar enkel als *"one of the important tools available for achieving sustainable development"*.

Want het concept van een 'green economy' roept een storm van protest op in het Zuiden. In de aanloop naar de Rio+20 conferentie waarschuwt Jim Thomas er al voor dat dit concept van een Groene Economie zal leiden tot spanningen tussen het Noorden en het Zuiden: *"Far from cooking up a plan to save the Earth, what may come out of the summit could instead be a deal to surrender the living World to a small cabal of bankers and engineers – one that will dump the promises of the first Rio summit along the way. Tensions are already rising between northern countries and southern countries over the poorly defined concept of a global 'Green Economy' that will be the centerpiece of the summit."*

En: *"Two heavyweight reports from UNEP, on 'The Economics of Ecosystems and Biodiversity' (TEEB) and a 'Green Economy Report' (GER) set the tone for this plan. They argue that nature, like an industrial contractor, should be precisely measured and valued according to the natural 'services' that it provides – such as water cleaning, carbon sequestration, and nitrogen. Such services can be paid for, offset, or securitized in the form of invented credits that can be traded to raise conservation money. Meanwhile new 'eco-efficient' technologies can be developed and deployed raising the value of these ecosystem services while also generating revenue. If it sounds more like a business plan than an agreement to protect the earth that's because business is firmly in the driving seat. The lead author of both the TEEB and GER is an investment banker on sabbatical from Deutsche Bank, and the most vocal cheerleaders are the Davos crowd of Fortune 500 companies and G8 diplomats".⁴* Thomas heeft gelijk gekregen, Noord en Zuid stonden in de Rio+20 conferentie lijnrecht tegenover elkaar.

Uitgesproken woordvoerder van de kritiek uit het Zuiden is Edgardo Lander, verbonden aan de Universidad Central van Venezuela. Hij typeert het concept van een Groene Economie als 'een wolf in schaapskleren'.⁵ En verwijt de opstellers van het *Green Economy Report* dat ze in een fantasiewereld leven, door enkel te spreken over 'policies' en nooit over 'politics' en macht. De claim van politieke neutraliteit – tot uiting komend in de stelling van UNEP dat de *"green economy does not favour one or other political currents, as it is applies to all economies, be they controlled by the State or by the market"* – gaat voorbij aan de politieke en financiële macht van de corporaties in de private sector. Het rapport ziet, aldus Lander, de oorzaak van alle crises enkel als marktfalen, veroorzaakt door onjuis-

te informatie, en de misallocatie van kapitaal. En is niet in staat zelfs maar te overwegen dat deze crises een gevolg kunnen zijn van de groeiende macht van de financiële markten en het onderwerpen van elke andere sociale logica – democratie, gelijkheid, solidariteit of zelfs het behoud van het leven - aan winstmaximalisatie. Het rapport is *"incapable of looking beyond neoliberal fundamentalism, and cannot even entertain the possibility that human beings could relate with their environment in any other way, nor explore the significance of other cosmovisions and/or cultural patterns, such as those based on the recognition of the rights of nature or of our Mother Earth. On the contrary, radicalizing the instrumental anthropocentrism that runs throughout the report, it would rather have the markets incorporate all these other "factors" in its economic calculation"*. Het is de naïviteit en het volledig voorbijgaan aan de geopolitieke verhoudingen die doorgeprikt zullen worden: *"The resistance movements in struggle around the World today are all too aware of this fact. It is therefore unlikely that they will be fooled by the false promises of the green economy."* Vergelijkbare kritiek levert Lander op the zero draft The Future We Want, waarin hij de groene economie een cynische en opportunistische manipulatie van de ecologische en sociale crises noemt, enkel bedoeld om het kapitaal een nieuwe ronde van groei te brengen. En zolang we leven in een wereld *"in which 1% of the population controls 50% of the wealth of the planet, it will not be possible to eradicate poverty or restore harmony with nature"*.⁶

En ook organisaties uit ontwikkelingslanden, als het Filippijnse IBON International, zien het concept van een Groene Economie als een 'green economic monster' en een 'corporate driven development engine' die enkel dient om de crises van het Noorden op te lossen: *"Rio+20 has proven to be a hard-fought battle with developing countries struggling to par down the 'green economy' agenda pushed by*

⁶ *Is the Green Economy a new Washington Consensus?*, E. Langer, februari 2012

⁷ *Rio+20 abandons the people, favours corporate growth*, June 21 2012, IBON International

³ Resolution adopted by the General Assembly 66/288 The Future We Want, 123rd plenary meeting, 27 July 2012

⁴ Will Rio+20 squander green legacy of the original Earth summit?, Jim Thomas, Guardian Environment Network, 31 maart 2010

⁵ *The Green Economy: the Wolf in Sheep's clothing*, E. Lander, november 2011

industrialized countries. That the rights enshrined in Agenda 21 had to be struggled for only reveals the true nature of the summit: an effort by industrialized countries to struggle out of their own crisis by placing price tags on nature." En: *"We commend developing countries for blocking the impositions of, and diluting, the green economy agenda pushed by the North. Through the collective efforts of Southern countries in revisiting this rehashed corporate-driven development engine, the green economy monster has been defanged sizably. It is however, still a monster that can be resurrected and any time to wreak its ill effects once Southern countries let their guard down."*⁷

In de definitieve versie van The Future We Want van 2012 vinden we dan ook slechts 3 van de 283 artikelen die recht doen aan doorbreken van dit neoliberal fundamentalisme:

"39. We recognize that planet Earth and its ecosystems are our home and that "Mother Earth" is a common expression in a number of countries and regions, and we note that some countries recognize the rights of nature in the context of the promotion of sustainable development. We are convinced that in order to achieve a just balance among the economic, social and environmental needs of present and future generations, it is necessary to promote harmony with nature.

40. We call for holistic and integrated approaches to sustainable development that will guide humanity to live in harmony with nature and lead to efforts to restore the health and integrity of the Earth's ecosystem.

41. We acknowledge the natural and cultural diversity of the world, and recognize that all cultures and civilizations can contribute to sustainable development."

Het is duidelijk dat waar in deze artikelen gesproken wordt over 'sommige landen' die spreken over Moeder Aarde en de rechten van de natuur, we enkel spreken over landen uit het Zuiden. Van een ter discussie stellen van de op de totale beheersing en benutting van de natuur gerichte grondhouding van de Westerse cultuur, zoals Zweers bepleit, is geen sprake.

Tijdens de The Future We Want conferentie verzucht directeur UNEP Achim Steiner dat de conferentie een 'world at a loss what to do' laat zien. Maar de Verenigde Naties geeft het niet op. Op 25 september 2015 wordt in de Algemene Bijeenkomst van de Verenigde Naties unaniem de resolutie 'Transforming our world': de '2030 Agenda for Sustainable Development' aangenomen.⁸ Deze 'nieuwe en universele' 2030 Agenda definieert 'duurzame ontwikkeling' als de balans tussen haar economische, sociale en ecologische dimensies. En stelt zichzelf als 'gerevitaliseerd partnerschap voor duurzame ontwikkeling' 17 onderling verbonden 'Sustainable Development Goals' (SDG's), met 169 specifieke 'targets'. Van de 17 SDG's wordt biodiversiteit in SDG 15 'Life on land' expliciet genoemd: "Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss." We moeten als mensheid (target 15.5): "Dringende en doortastende actie ondernemen om de aftakeling in te perken van natuurlijke leefgebieden, het verlies van biodiversiteit een halt toe te roepen en, tegen 2020, de met uitsterven bedreigde soorten te beschermen en hun uitsterven te voorkomen." En (target 15.9): "Tegen 2020 ecosystem- en biodiversiteitswaarden integreren in nationale en plaatselijke planning, ontwikkelingsprocessen, strategieën en plannen inzake armoedebestrijding. In 'Life on Land. Why it matters' geeft de VN aan waarom biodiversiteit zo belangrijk is: "Biodiversity and the ecosystem services it underpins

can also be the basis for climate change adaptation and disaster risk reduction strategies as they can deliver benefits that will increase the resilience of people to the impacts of climate change. Forests and nature are also important for recreation and mental well-being. In many cultures, natural landscapes are closely linked to spiritual values, religious beliefs and traditional teachings." (www.un.org).

⁸ Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/70/L.1, 70/1. *Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*

Het Centraal Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) rangschikt de Sustainable Development Goals (SDG's) in het volgende raamwerk (*Sustainable Development goals in Nederland. Bouwstenen voor leefomgevingsbeleid 2030, 2016*):

Dit raamwerk voor het classificeren en clusteren van de 17 SDG's en hun samenhang (Waage et al. 2015) wil de samenhang tussen de SDG's laten zien. De binnenste cirkel bevat de 'people-centred'-SDG's die individueel en collectief welzijn tot doel hebben door bijvoorbeeld verbeterde gezondheid en onderwijs en het bevorderen van gelijkheid binnen en tussen landen (SDG 1, 3-5 en 10). SDG's in de middencirkel hebben betrekking op de productie, distributie en levering van goederen en diensten, waaronder voedsel, energie, water en afvalverwerking (SDG 2, 6-9 en 11-12). Deze SDG's vragen op hun beurt weer om voorwaarden in het biofysische systeem waar duurzame ontwikkeling op is gebouwd. Deze buitenste laag bevat drie SDG's die zich richten op het beheer van natuurlijke hulpbronnen en publieke goederen land, zee en lucht, inclusief biodiversiteit en klimaatverandering (SDG 13, 14 en 15). SDG 17 gaat over de financiële en niet-financiële middelen voor mondiale uitvoering van de SDG's 1 tot en met 16 en is daarom buiten de drie cirkels geplaatst.

Volgens het PBL geeft deze classificering van de SDG's inzicht in hun samenhang (synergie en uitruil), want zij kunnen elkaar versterken maar ook conflicteren. De 2030 Agenda stelt dat de Sustainable Development Goals 'are integrated and indivisible and balance the three dimensions of sustainable development'. Maar deze samenhang is niet direct zichtbaar in de lijst van SDG's, die zich richten op specifieke problemen en thema's met hun eigen stakeholders en wetenschappelijke gemeenschappen zonder referentie naar andere SDG's. Over het algemeen, zo stelt het PBL, vertonen de SDG's een grote mate van synergie. Echter, veel van de natuurlijke hulpbronnen, noodzakelijk voor sociaal-

economische ontwikkeling (binnenste cirkel), zijn eindig en tevens noodzakelijk voor het ondersteunen van vitale ecosysteemdiensten (buitenste cirkel). De SDG's in de tweede cirkel beogen de potentiële afruil tussen SDG's in de binnenste en buitenste cirkel te verzachten. De waarschuwing is: "Een belangrijk aandachtspunt is de samenhang tussen de SDG-targets. Bij de implementatie zal daarom verkokering van SDG's zoveel mogelijk moeten worden voorkomen."

Het PBL constateert dat dit raamwerk parallellen vertoont met het raamwerk van Raworth (2012). Dit raamwerk beschrijft de 'safe and just operating space for humanity' (middelste cirkel), begrensd door een 'social floor' (de binnenste cirkel) en een 'environmental ceiling' (de buitenste ring). Het PBL verwijst hier naar de 'donut-economie' van Kate Raworth (*Donut Economy, 2017*), door MaatschappijWij gekarakteriseerd als 'het kompas voor de betekenis-economie'.

Raworth wil in haar beeld van een 'donut-economie', niet de gevestigde economische theorieën als uitgangspunt nemen, maar de lange termijn doelstellingen van de mensheid. En vanuit deze doelstellingen op zoek gaan naar het economische denken dat ons in staat zou stellen die doelen te verwezenlijken: "Ik probeerde die doelstellingen in een tekening te vatten, en hoe belachelijk het ook klinkt, het resultaat leek op een donut – ja, zo'n Amerikaanse donut, met een gat in het midden. (...) in wezen gaat het om twee concentrische cirkels. Binnen de binnenste cirkel – het sociale fundament – bevindt zich menselijke ellende zoals honger en analfabetisme. Buiten de buitenste ring – het ecologische plafond – bevindt zich de aantasting van de planeet,

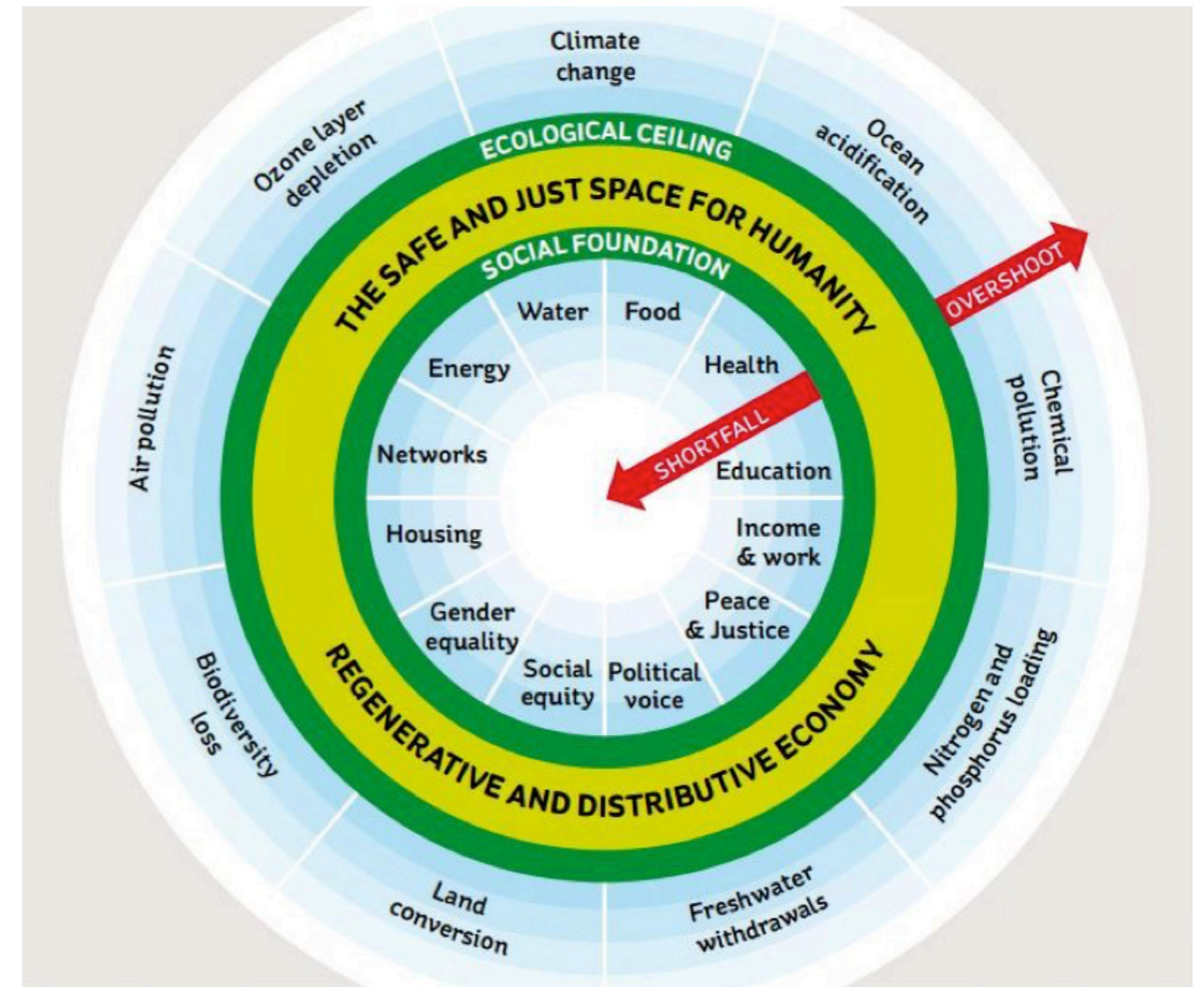
door bijvoorbeeld klimaatverandering en afnemende biodiversiteit. Tussen deze twee cirkels in bevindt zich de donut, de ruimte waarin we, binnen de mogelijkheden van de planeet, kunnen voorzien in de behoeften van iedereen."

Volgens Raworth zou het, zo stelt ze in een interview, daarbij een misverstand zijn om haar boek als een politiek boek te zien: "Kapitalisme, socialisme, communisme zijn voor mij 'old school'-begrippen, oude bagage uit de twintigste eeuw (...). Je komt die termen in mijn boek ook niet tegen. Maar ik bekritiseer de neoliberalen omdat ik vind dat zij misbruik maken van de zwaktes en blinde vlekken van het systeem."

Raworth's *Donut Economy* werd al snel een hype. Zoeteman en Van Egmond verklaren dit uit het feit dat Raworth het begrip 'duurzame ontwikkeling' makkelijk communiceerbaar maakt: "Het vervangt het samenraapsel van de 17 VN Sustainable Development Goals in één samenhangende visie en op een tijdstip dat het Klimaatverdrag van Parijs in werking treedt en het Westen naar een nieuw gedeeld ideaal zoekt." (Bastiaan Zoeteman, Klaas van Egmond, *Waarom Donut Economie meer debat oplevert dan de inspanningen van de VN*, *Me Judice*, 10 januari 2018). Raworth zelf, in een reactie hierop, ontkent dit: "the doughnut is by no means a copy of the SDGs. It was first published in early 2012. The SDGs were agreed in late 2015. In fact the doughnut was literally on the negotiating table in the late night final sessions of finalising the SDGs, there to remind negotiators of the big picture vision they were aiming for."

Raworth zet zich vooral af tegen de fixatie op economische groei, de groei van het bbp. De focus moet volgens haar liggen op 'mensenrechten binnen de mogelijkheden van onze levenwekkende planeet'. Economische groei zal uiteindelijk niet tot een evenwichtige verdeling van inkomen en bezit leiden. Het beleid zou niet gericht moeten worden op het functioneren van een autonoom functionerende markteconomie, maar op een 'ingebedde economie', een 'economie die zich in de maatschappij nestelt, waarbij erkend wordt dat de menselijke behoeften en verlangens op verschillende manieren kunnen worden vervuld'. En met het oog hierop moeten we af van het idee van de calculerende 'homo economicus' met onverzadigbare behoeften.

Raworth's *Donut Economy* krijgt niet alleen maar lof maar wordt ook bekritiseerd omdat het weinig nieuws zou brengen. En dat klopt. Dezelfde gedachten als in de *Donut Economy* vinden we al in *The Limit to Growth – A Report for the Club of Rome on the Predicament of Mankind* (Meadows, 1972), dat de 'groeibelofte' en het 'technologisch optimisme' aan de kaak stelt: De 'ingeburgerde mythe van onze samenleving' dat voortzetting van de huidige groeipatronen zal leiden tot een meer gelijke welvaartsverdeling, en de gedachte die tot leidend beginsel van onze cultuur geworden is dat technologische doorbraken voor onbepaalde tijd de natuurlijke bovengrenzen zullen blijven verhogen. En in datzelfde jaar verwijst *A Blueprint for Survival* op het inherent niet duurzame karakter van een systeem dat gebaseerd is op oneindige groei: "The principal defect of the industrial way of life is with its ethos of expansion is that it is not sustainable. (...) Indefinite growth of whatever type cannot be sustained by finite resources."

This is the nub of the environmental predicament. (...) But now it should be clear that the main problems of the environment do not arise from temporary and accidental malfunctions of the existing economic and social system. On the contrary, there are warning signs of a profound incompatibility between deeply rooted beliefs in continuous growth and the dawning recognition of the earth as a space ship, limited in its resources and vulnerable to thoughtless mishandling." (E. Goldsmith & R. Allen, *A Blueprint for Survival*, in: *The Ecologist*, Vol. 2/No 1, 1972) Zowel *The Limit to Growth* als *A Blueprint for Survival* bepleiten een 'wereldomvattend economisch, sociaal en ecologisch evenwicht binnen zelfopgelegde grenzen'. En al eerder wijst Karl Polany (*The Great Transformation*, 1944) op de 'disembedding' van de economische sfeer in de industrieel-kapitalistische maatschappij, een transformatie die een radicale breuk met het verleden betekende. In alle andere typen van samenlevingen is deze economische sfeer ingebed in, en als gevolg daarvan begrensd door de sociale relaties tussen de leden van de samenleving. Daarentegen zijn in de industrieel-kapitalistische maatschappij, gebaseerd op de zichzelf regulerende markt, deze sociale relaties tot een functie geworden van, en ingebed in het economische systeem: "Nineteenth-century society, in which economic activity was isolated and imputed to a distinctive economic motive, was indeed a singular departure." Ten grondslag aan liberalisme en marxisme ligt volgens Polanyi de veralgemenisering van het psychologische uitgangspunt van de 'homo economicus', dat echter niets anders is dan het product van de zich verzelfstandigende economische sfeer met het ontstaan van het industrieel-kapitalisme. Polany spreekt van een 'obsolete market mentality' en pleit voor een

herinbedding van de economie. Tegenover de 'formele economie' van de homo economicus stelt hij de 'substantieve economie': "The substantive meaning of economics derives from man's dependence for his living upon nature and his fellows. It refers to the interchange with his natural and social environment, in so far as this results in supplying him with the means of material want satisfaction. (K. Polany, C. Arensberg, H. Pearson (eds), *Trade and market in early empires. Economics in history and theory*, 1957)

Dus wellicht hebben Zoetman en Van Egmond een punt dat de hype rond Raworth's *Donut Economy*, ook al was ze eerder, vooral ingegeven is doordat ze het samenraapsel van de 17 VN Sustainable Development Goals onderbrengt in één samenhangende visie. Maar met één grote uitzondering: Sustainable Development Goal 8: 'Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth'. Ook inclusieve en duurzame economische groei, blijft hoe je het wendt of keert economische groei. En van deze fixatie moeten we volgens Raworth af. En precies daarom is het *Global Assessment Report* van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, 2019) van de Verenigde Naties zo interessant. In een lange reeks van VN documenten en conferenties sinds 1972 is dit voor het eerst dat 'het beperkte paradigma van economische groei' ter discussie gesteld wordt, dat met het oog hierop 'standaard economische indicatoren als het bbp vervangen moeten worden door een holistische lange termijn kijk op de economie op de economie en kwaliteit van leven', en dat daarvoor 'systeembrede transformatieve verandering' vereist is.

Maar wat mij betreft heeft dit 'denken in cirkels' van het PBL en Raworth één groot nadeel, namelijk ons natuurlijk leefmilieu en biodiversiteit enkel te zien als 'de grens van ons biofysisch systeem' (PBL) of 'ecologisch plafond' (Raworth) waar we niet buiten mogen treden. Dat klopt, maar natuur en biodiversiteit zijn veel meer dan dat. Ze zijn onlosmakelijk verbonden met onze identiteit en ons diepste wezen, zoals Thoreau en McKibben overtuigend verwoorden.

De 2030 Agenda voor een mondiale duurzame ontwikkeling wil een nieuwe benadering zijn: "We reaffirm the outcomes of all major United Nations conferences and summits which have laid a solid foundation for sustainable development and have helped to shape the new Agenda. (...) The challenges and commitments identified at these major conferences and summits are interrelated and call for integrated solutions. To address them effectively, a new approach is needed." Maar in hoeverre is deze 2030 Agenda daadwerkelijk een nieuwe benadering? Uiteindelijk staat ook in de 2030 Agenda economische groei voorop, als essentieel voor welvaart: "We will seek to build strong economic foundations for all our countries. Sustained, inclusive and sustainable economic growth is essential for prosperity."

Naar de mening van Jens Martens van de *Reflection Group on the 2030 Agenda for Sustainable Development* is van een daadwerkelijk nieuwe benadering geen sprake: "For too long, economic policies have been shaped by acceptance of neoliberal policies without alternatives. But taking the title of the 2030 Agenda, "Transforming our World", seriously implies that its implementation should lead to structural transformations instead of

*being led by the interests and advice of those governments, elite class sectors, corporate interest groups and institutions which have taken us down paths that are unsustainable and continue to create global obstacles to the implementation of the agenda. (...) These and other domestic policies in the spirit of the dominant neoliberal paradigm have further strengthened the power of investors and big corporations and, by the same token, weakened the role of the state and its ability to promote human rights and sustainability. The 2030 Agenda does not provide an adequate response to these challenges. (...) Finally, the obsession with growth, backed up by the dominant economic regime, provides the drive to exploit nature, relies on fossil fuels and depletes biodiversity, undermining the provision of essential services (Jens Martens, *The 2030 Agenda – a new start towards global sustainability?*, in: *Spotlight on Sustainable Development 2016. Reflection Group on the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2016).*

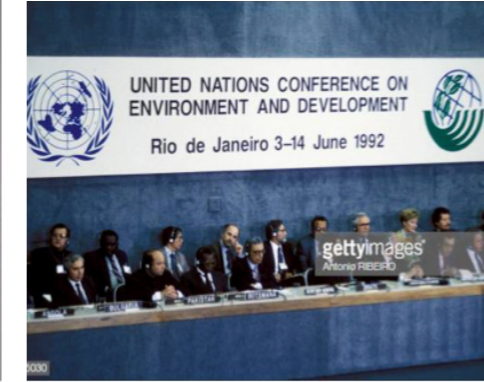
Na afloop van de Rio+20 conferentie *The Future We Want* in 2012 verzucht voorzitter van het Nationaal Platform Rio+20 Louise Fresco: "Je moet wel een onverwoestbare optimist zijn, wil je nog iets positiefs ontdekken in de officiële onderhandelingen over het slotdocument van de Rio+20 wereldtop. Je moet wel een onverwoestbare optimist zijn, wil je nog de moed hebben voor een herhaling van de patstelling die de VN-ontmoetingen de laatste jaren tot mislukken heeft gedoemd." Desalniettemin stelt zij een onverwoestbare optimist te blijven: "Wie de vooruitgang van Rio+20 wil begrijpen, moet niet twintig jaar terugkijken naar de eerste top van Rio, maar veertig jaar terug. Toen, in Stockholm in 1972,

voor het eerst op een internationaal niveau werd gesproken over het milieu. In iets meer dan een generatie heeft de mensheid geleerd dat er grenzen aan de groei zitten, niet in de betekenis van de Club van Rome met zijn acute uitputting van hulpbronnen, maar in de zin dat de groei de grenzen van het ecosysteem niet moet overschrijden. Dat is een revolutionaire stap vooruit in tienduizenden jaren geschiedenis van uitgeputte landbouwgronden, opgedroogde waterputten, vervuilende mijnen en vergiftigde steden." (Louise Fresco, *Optimisme in Rio (ja, echt!)*, nrc.nl, 20 juni 2012)

Inderdaad moet je terugkijken naar Stockholm. Maar dan roept de 2030 Agenda van 2015 de vraag op of deze patstelling doorbroken is, of we als mensheid daadwerkelijk iets geleerd hebben. Volgens mij uiteindelijk niet, blijkens ook het IPBES Global Assessment Report van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, 2019): *"Human actions threaten more species with global extinction now than ever before. An average of around 25 per cent of species in assessed animal and plant groups are threatened, suggesting that around 1 million species already face extinction, many within decades, unless action is taken to reduce the intensity of drivers of biodiversity loss. Without such action there will be a further acceleration in the global rate of species extinction, which is already at least tens to hundreds of times higher than it has averaged over the past 10 million years."* En als we deze trend niet stoppen dat zullen we de Sustainable Development Goals ook nooit realiseren: *"Nature is essential for achieving the Sustainable Development Goals. However, taking into consideration that the Sustainable Development Goals*

are integrated and indivisible, as well as implemented nationally, current negative trends in biodiversity and ecosystems will undermine progress towards 80 per cent (35 out of 44) of the assessed targets of goals related to poverty, hunger, health, water, cities, climate, oceans and land (Sustainable Development Goals 1, 2, 3, 6, 11, 13, 14, and 15)."

Maar we rennen nog steeds als lemmingen naar de afgrond, en de 'wolf in schaapskleren', de neoliberale ideologie, regeert nog altijd de wereld. Een ideologie die de natuur als instrumenteel ziet, en totaal voorbij gaat aan het spirituele belang van de natuur voor de mens. Om deze ideologie te doorbreken is m.i. utopisch denken – of beter: een utopisch verlangen - noodzakelijk.

Utopisch denken: doorbreken van de neoliberale ideologie

Hoe verhoudt zich de neoliberale ideologie tot de 'hang van de moderne mens tot de wilde, ongerepte natuur'? Exponent van deze hang is Ton Lemaire, die in zijn essay *Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie* schrijft in 1988: "Ik stel mij een wereld voor, waarin een radicale decentralisatie heeft plaatsgevonden en waarin de kleinschalige nederzettingen, voorzien van grote tuinen, omgeven zijn door uitgebreide wildernissen. Natuurlijk, deze 'ecotopia' bestaat vooralsnog in mijn verbeelding, zij is inderdaad een 'utopia': een nergensland. Maar niettemin lijkt het me noodzakelijk om deze utopie te stellen tegenover de waanzin van deze wereld, om te durven beweren, in flagrante tegenstelling tot wat onze gewoontelijke praktijken zijn, dat een eenvoudig en sober leven nodig zou zijn, dicht bij de aarde. Onze planeet aarde is nog jong genoeg om steeds opnieuw groen te worden en zelfs woestijnen en littekens die door de mens zijn gemaakt weer met leven te bedekken." (T. Lemaire, *Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie*, in: *Binnenwegen*, 1988) Lemaire legt hier een relatie tussen de 'hang van de moderne mens tot de wilde, ongerepte natuur' en utopisch denken. Kan dit utopisch denken Het 'neoliberaal fundamentalisme' en 'instrumenteel antropocentrisme' doorbreken?

Decennia later heeft Lemaire nog steeds dezelfde utopie voor ogen: "De aarde zou niet langer worden geplunderd en mishandeld zoals nu maar beschermd en beheerd als onze enige woonplaats, als een kostbare tuin" (T. Lemaire, *De val van Prometheus. Over de keerzijde van de vooruitgang*, 2010). Met het oog hierop toont hij zich kritisch ten aanzien van de notie van een duurzame ontwikkeling: "Het idee van een 'duurzame ontwikkeling' klinkt geruststellend maar breekt niet met het idioom van ontwikkeling, met het bbp als maatstaf; het is een wolf in schaapskleren die de dynamiek van het technisch industriële bestel onverlet laat." En ook in *De val van Prometheus* ziet Lemaire in dat zijn model van een alternatieve ideale cultuur, gekenmerkt door kleinschaligheid, vrijwillige behoeftebeperking en een aardse spiritualiteit, utopische trekken vertoont. Maar nog altijd vindt hij het van belang om een utopisch bewustzijn levend te houden bij het nemen van een kritische afstand: "Op zichzelf is dit namelijk al een vorm van verzet tegen de geest van de tijd, die zich immers graag presenteert als het einde van de utopie, en trouwens ook van alle ideologie en zelfs van de geschiedenis."

Maar alle drie aangekondigde 'eindes' verdenk ik van een ideologische bijgedachte of in ieder geval functie: dat ze het bestaande, heersende maatschappelijke en economische bestel presenteren als het enige dat levensvatbaar is, de ware belichaming van vooruitgang en moderniteit."

Lemaire zet zich hier af tegen Fukuyama's *The End of History and the Last Man* (1992). Fukuyama werd beroemd met zijn stelling dat, met de val van de Berlijnse muur, de liberale democratie het historische ideologische pleit heeft beslecht: "What we may be witnessing is not just the end of the Cold War, or the passing of a particular period of post-war history, but the end of history as such: that is, the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government." Ook Hans Achterhuis stelt zich hier tegen teweer en zegt niet te hopen dat Fukuyama gelijk heeft, want het door Fukuyama geproclameerde ideologische 'einde van de geschiedenis' zou wel eens samen kunnen vullen met het 'einde van de natuur'. "Als Fukuyama gelijk krijgt met zijn stelling over de overwinning van de liberale ideologie ziet het er somber uit voor deze natuur. Want juist de geboorte van deze ideologie is nauw verbonden met de omslag van de menselijke houding ten opzichte van de natuur in de moderniteit, waarvan onze huidige milieucrisis een uitvloeisel is." (H. Achterhuis, *Liberale ideologie is gebaseerd op angst voor de schaarste*, Volkskrant, 24 maart 1992)

Opmerkelijk genoeg verzet juist Achterhuis zich tegen het utopische denken van Lemaire. Want, zo stelt Achterhuis in 1994, "in elke utopie sluimert een nachtmerrie" (H. Achterhuis, *In elke utopie sluimert een nachtmerrie*, de

Volkskrant, 2 april 1994). Achterhuis vindt in zijn afwijzing van utopieën Karl Popper aan zijn zijde. Deze maakt een onderscheid tussen 'utopian engineering' en 'piecemeal engineering' (K. Popper, *The open society and its enemies*, Vol. 1 *The Spell of Plato*, 1945) Onder 'utopian engineering' verstaat Popper het streven de maatschappij als geheel te reconstrueren, uitgaande van, in ieder geval op hoofdlijnen, een blauwdruk van de ideale samenleving. Popper wijst een dergelijk utopisch streven af, omdat het de gecentraliseerde heerschappij vereist van een kleine minderheid en daarom gemakkelijk in een dictatuur kan vervallen. Het brengt daarmee het gevaar van omvangrijk menselijk leed met zich mee. De "utopische methode leidt tot een gevaarlijk dogmatisch hechten aan een blauwdruk waarvoor talloze slachtoffers zijn gemaakt". Daartegenover pleit Popper voor de methode van 'piecemeal engineering', zoals door liberaal democratische staten gehanteerd wordt. In plaats van vertrouwen te stellen in omvattende utopieën en radicale ideologieën wordt getracht een leefbare maatschappij te realiseren door kleinschalige, stapsgewijze hervormingen en aanpassingen, op basis van compromisvorming, om de meest acute problemen op te lossen. Op systematische wijze wordt zo de strijd aangegaan met menselijk leed en onrechtvaardigheid, waarbij steeds van gemaakte fouten geleerd kan worden.

Maar wat nu, als het meest acute probleem het voortbestaan van een leefbare samenleving als geheel bedreigt, zoals de milieucrisis, en een volledige reconstructie van onze samenleving vraagt? Pieter Tijmes wijst in dit verband op 'de fuik van wetenschap en techniek' waarin de huidige technocratische aanpak van de milieucrisis gevangen zit (P. Tijmes, *De fuik*

van wetenschap en techniek, in: *Boven de groene zoden. Een filosofische benadering van milieu, wetenschap en techniek*, 1990): "Als wij de Popperiaanse pretentie huldigen dat wij van onze fouten leren, dan betekent dat vaak dat wij onverbetterlijk voortgaan op het ingeslagen pad, zodat wij correctie op correctie doorvoeren. Zo keren wij niet op onze schreden terug, als wij zouden inzien dat het pad der correcties op beide niveaus (natuurwetenschappelijk-technisch en politiek) geen einde kent. Onze wetenschappelijke benadering, het toppunt van onze rationaliteit, lijkt de irrationaliteit niet in te zien."

Lemaire erkent in *De val van Prometheus* dat een zeker wantrouwen tegenover utopieën en vooral de pogingen ze daadwerkelijk en planmatig te realiseren gerechtvaardigd is. Want Lemaire geeft Achterhuis en Popper gelijk als zij stellen dat de geschiedenis heeft geleerd dat er een intrinsiek verband bestaat tussen utopie en geweld. "Maar zoals zo vaak gebeurd, heeft men met het badwater ook het kind weggegooid. Letterlijke toepassing van enige utopische blauwdruk is inderdaad levensgevaarlijk, maar daarmee hoeft de utopische verbeelding als zodanig niet te verdwijnen. Die stelt ons in staat om enige speelruimte te nemen ten opzichte van de mainstream, alert te zijn op de misschien geblokkeerde of verdrongen mogelijkheden en alternatieven, met een andere, frisse blik te kijken naar de heersende en gewende omstandigheden en verhoudingen. Dan zou kunnen blijken dat wat beschouwd wordt als rationeel en onvermijdelijk, als efficiënt en voordelig eigenlijk de georganiseerde waanzin is, de heerschappij van het rijk Absurdistan." Met het oog op de komende eeuwwisseling waarschuwt Achterhuis in zijn *De erfenis van*

de Utopie (1988) voor het opnieuw de kop opsteken van de utopische blindheid: "Het gevaar bestaat dat het nakende jaar 2000 bij veel individuen en groepen opnieuw een utopische blindheid gaat veroorzaken. De les van onze bloedige eeuw van de utopie lijkt nog niet geleerd, de slachtoffers ervan zouden dan voor niet gevallen zijn." Maar hier slaat de twijfel al toe als hij vervolgt met de vraag: "Of moeten we het toch in de aanloop naar het volgende millennium met de utopie blijven wagen omdat we ons anders tot een kritiekloos aanvaarden van de bestaande werkelijkheid veroordelen?" En later maakt Achterhuis een ommezwaai. Daar waar hij in *De erfenis van de utopie* nog concludeert dat het tijdperk van de grote utopieën ten einde gekomen is, erkent hij in *Utopie* (2006) dat de utopische traditie nog steeds springlevend is. "En ook al koste het mij aanvankelijk de nodige moeite, ik was gedwongen mijn critici gelijk te geven. Ook in de eenentwintigste eeuw zal de utopische inspiratie ongetwijfeld actueel blijven."

Belangrijk in zijn ommezwaai is de vraag die Achterhuis zich stelt in zijn *De utopie van de vrije markt* (2011) of er naast technische en socialistische utopieën niet ook een kapitalistische utopie bestaat. Of het neoliberale kapitalisme niet evengoed gedragen wordt door een diepe utopische inspiratie. En die bestaat, en ook deze utopie is in haar tegendeel, een dystopie, omgeslagen. Zo blijkt uit de kredietcrisis. "Die kredietcrisis vormt voor mij nu de beslissende aanleiding om de kapitalistische utopie in haar neoliberale vorm aan de orde te stellen." In *De utopie van de vrije markt* neemt Achterhuis het zichzelf kwalijk dat het zo lang duurde voordat hij zag dat het neoliberalisme een utopie was. "Wat ik theoretisch heel goed wist, maar in de praktijk

niet goed doorhad, was dat elke ideologie zichzelf als een onontkoombare en natuurlijke visie op de werkelijkheid presenteert. Daardoor blijft ze goeddeels onzichtbaar. Zij is de bril die bijna iedereen draagt. (...) Na de ondergang van de communistische utopie in 1989 leek het wel alsof wij, zoals Fukuyama dat hegeliaans heeft uitgedrukt, het einde van de geschiedenis hadden bereikt. Het kapitalisme had definitief overwonnen."

Ter gelegenheid van het feit dat Thomas More's *The best state of a commonwealth and the new island of Utopia* (1516) 500 jaar geleden in Leuven uitgebracht werd schrijft Achterhuis *Koning van Utopia. Nieuw licht op het utopisch denken* (2016). Nog steeds is voor Achterhuis naar zijn zeggen de grote utopie uit den boze. Maar zonder kleinere utopische experimenten en ideeën dreigt de kapitalistische utopie ons te verlammen. "Mag de kritiek op de kapitalistische utopie zelf een utopisch gehalte hebben? Ik beantwoord deze vraag nu volmondig met ja. Als je het mij vraagt, is dat utopisch geladen tegenwicht zelfs hoogstnoodzakelijk. Onze tijd vraagt erom dat we de als een vanzelfsprekendheid beschouwde gestolde kapitalistische utopie openbreken met (tegen)utopieën." De utopie, zo stelt Thomas Decreus in het jubileumboek *Andersland* van de Utopia 500 herdenking, 'is van gevaar tot noodzaak' geworden (Thomas Decreus, *De hedendaagse utopie van gevaar tot noodzaak*, in: *Andersland. In de voetsporen van Thomas More*, Erik de Bom & Toon van Houdt (reds), 2016). Hij verwijst naar de hedendaagse 'postpolitieke' politiek, die is gereduceerd tot enkel management waaruit het utopisch verlangen, de inzet op een radicaal andere en betere samenleving, verdwenen is in het politieke discours: "Het moge duidelijk zijn:

het gebrek aan utopie of utopisch verlangen is al even gevaarlijk als het rotsvaste, blinde geloof in de realisering ervan. En misschien verklaart dat wel waarom we opnieuw belangstelling voor de utopie tonen: we voelen simpelweg aan dat we die meer dan ooit nodig hebben. Niet zozeer om de wereld te verbeteren als wel om die te redden. (...) Visionaire ideeën over de volmaakte, harmonieuze samenleving of het einde van de geschiedenis zijn simpelweg niet meer geloofwaardig. Dan kunnen we beter inzetten op een reanimatie van het utopisch verlangen – het verlangen naar een samenleving die anders en beter is, maar ook en misschien wel de overtuiging dat we echt in staat zijn zo'n andere, betere samenleving te creëren. Een alomvattende theorie of blauwdruk hebben we daarvoor niet nodig."

Kan een tegenutopie, op basis van een grondhouding die gevoed wordt door een spirituele beleving van de natuur, deel uitmaken van dit utopisch verlangen? Kan deze tegenutopie de ideologie van het neoliberalisme, zoals die ten grondslag ligt aan het Westerse begrip van een duurzame ontwikkeling, doorbreken?

Een Tegenutopie

Wat zijn de kansen voor een dergelijke tegenutopie? Noch Thoreau noch McKibben willen utopische denkers zijn en een utopisch denker als Lemaire is pessimistisch.

Het politieke denken van Thoreau wordt gerekend tot de traditie van het libertair socialisme. Zijn essay *Resistance to Civil Government* (1849) wordt beschouwd als de oorsprong van de idee van 'burgerlijke ongehoorzaamheid', dat het recht van het individu om te handelen overeenkomstig zijn geweten boven het recht van de staat stelt. In *Walden, or Life in the Woods* komen libertair socialisme en een toewenden tot een spiritueel ervaren natuur samen in een radicale breuk met de opkomende industrieel-kapitalistische maatschappij, waarin de vervreemding van de mens gepaard gaat met de totale ontluistering van de natuur. *Walden, or Life in the Woods* is geen utopie in eigenlijke zin. Thoreau heeft zich ook nooit willen aansluiten bij door transcendentalisten opgezette gemeenschappen met een utopische inslag, zoals 'Brook Farm' (1841-1847) van George Ripey en 'Fruitlands' (1843-1844) van Amos Bronson Alcott. Zijn terugkeer naar de natuur is vooral een uiting van nonconformisme, een weigering zich aan te passen en een roep om individuele vrijheid en autonomie. Wel houdt Thoreau met *Walden, or Life in the Woods* de beschaving van zijn tijd een kritische spiegel voor. Als experiment leert het, aldus Thoreau, dat "als men luchtkastelen heeft gebouwd behoeft dat niet vergeefs te zijn, want ze horen daar. Plaats er alleen de fundamenten onder."

McKibben verwacht dat de mensheid zich teweer zal stellen tegen de sneller dan ooit veranderende klimatologische

omstandigheden. Vanuit de overtuiging dat economische groei goed en noodzakelijk is, zullen we deze veranderende klimatologische omstandigheden trotseren om ook in de toekomst de aarde te kunnen blijven exploiteren en onze levensstijl in stand te kunnen houden. Daartoe zullen we technologieën ontwikkelen 'om onze greep op het geheel in zodanige mate te versterken dat er niets – zelfs niet de verminkte natuur die wij onwillekeurig gedurende onze laatste eeuw van vooruitgang hebben gecreëerd – aan onze overheersing zal ontsnappen'. Belangrijkste van deze technologieën is volgens McKibben die van genetische manipulatie en hij schildert het schrikbeeld, de dystopie, van een genetisch gemanipuleerde dode wereld zonder verantwoordelijkheidsbesef en zonder morele kern: "Genetische manipulatie is de methode die ons de meeste hoop geeft op mogelijkheden om onze manier van leven en de economische groei te continueren (...) het belooft ons een kans op overleven in vrijwel ieder milieu dat we nog zullen creëren. Het belooft ons volledige heerschappij in de toekomst." McKibben wil als antwoord hierop echter geen utopisch denker zijn. Hij verwerpt conventionele utopische ideeën, omdat ze in naam van de mensheid – en dus antropocentrisch - zijn uitgedacht ter bevordering van het menselijk geluk. Wat McKibben voor ogen staat is niet een nieuw Utopia te schetsen, maar veeleer een poging om tot een Atopia te komen, gekenmerkt door eenvoud en 'volstaan met genoeg'. McKibben koestert echter weinig hoop dat we zullen kiezen voor een nederiger levenswijze in plaats van te leven in een wereld die nog verder vervreemd raakt van de natuur, juist omdat het einde van de natuur al is begonnen en onstuitbaar voort gaat. Het pleidooi voor het behoud van de onafhankelijke natuur zal

steeds meer aan overtuigingskracht inboeten met het verloren gaan van de fascinatie met het wonder en de mystiek ervan, nu heel de natuur het onuitwisbare stempel van de mens draagt. McKibben wil zich echter niet bij de finaliteit van zijn argumentatie neerleggen en blijft tegen beter weten in hopen dat er een dag zal komen dat de natuur weer onafhankelijk van de mens functioneert. *“Misschien zullen de tienduizend jaar van onze opdringerige, trotse beschaving – voor ons een eeuwigheid, voor de rotsen om ons heen een geeuw – worden gevolgd door tienduizend jaar beschaving in nederigheid, mits wij het besluit nemen voortaan meer over te hebben voor de weldaden van de natuur, en mits we dat besef voor het heilige en wonderbaarlijke ervan, een besef dat de natuurlijke wereld zal beschermen, opnieuw bij onszelf aankweken.”*

En tragisch is de conclusie van Lemaire in *De Val van Prometheus* dat er waarschijnlijk nooit een volledig rechtvaardige, harmonieuze en vreedzame samenleving zal komen. Om niet te vervallen in utopisme of naïef optimisme, en evenmin in fatalisme of cynisme, kiest hij voor een derde weg. Omdat het realistisch is om pessimist te zijn, en overtuigd van de tragische dimensie van de geschiedenis, kiest hij ervoor om – door het idee van een rechtvaardige, harmonieuze en vreedzame samenleving levend te houden - *“indien nodig, een leven lang dissident te blijven in Absurdistan”*.

Met Lemaire wil ik utopisch denken, maar deel ik zijn tragische conclusie niet. M.i. kan een tegenutopie wel degelijk een verschil maken. Opmerkelijk genoeg biedt juist Achterhuis hoop. Door in zijn kritiek op het utopisch denken te verwijzen naar de woorden van Nicolas Berdiaeff, die Aldous Huxley aan zijn

Brave New World (A. Huxley, *Brave New World*, 1932) meegeeft: *“Utopieën blijken veel meer uitvoerbaar dan men vroeger dacht. En wij staan tegenwoordig voor een heel wat angstwekkender vraag: Hoe kan men vermijden dat zij voorgoed worden verwezenlijkt? (..) Utopieën zijn te verwezenlijken. Het leven beweegt zich in de richting van utopieën. En misschien staan wij aan het begin van een tijdperk, een tijdperk waarin de intellectuelen en de ontwikkelde klasse gaan zinnen op middelen om utopieën te voorkomen en terug te keren tot een niet-utopische, minder ‘volmaakte’ en ‘vrijere samenleving’.”* En hoop door aan te tonen dat het kapitalisme – deze ‘minder volmaakte en vrijere samenleving’ evenzeer berust op een utopie, en daarmee niet het ideologische einde van de geschiedenis is. In de woorden van Zweers,: *“Utopie? Misschien, maar zonder utopisch denken verzandt elke cultuur in een geestloze machinerie die in het beste geval alleen nog maar zichzelf in stand weet te houden (en zeker niet zoiets dynamisch als Natuur). Het werkelijke gevaar van utopisch denken is dat het ontaardt in messianisme, niet dat het irreëel zou zijn; in de geschiedenis is weinig zo waarschijnlijk als dat wat er vervolgens gebeurt.”* (W. Zweers, *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, 1995)

Maar essentieel is dat hiervoor de ideologie van het neoliberalisme doorbroken moet worden. En dat kan m.i. enkel door de utopische verbeelding, zoals al vroeg weergegeven door Mannheim (K. Mannheim, *Ideology and utopia*, 1936). Mannheim ziet ideologieën en utopieën als twee vormen van ‘incongruent’, de bestaande maatschappelijke orde overstijgend bewustzijn, tegenover ‘congruent’ bewustzijn, dat kenmerkend is

voor deze maatschappelijke orde. Ideologisch denken blijft volgens Mannheim echter binnen en legitimeert de bestaande maatschappelijke orde, doordat de transcendente ideeën daarin geïntegreerd worden en daarmee krachteloos gemaakt worden. Daartegenover doorbreekt het utopisch denken, wanneer het in handelen wordt omgezet, deze maatschappelijke orde. Beide vormen daarmee, aldus Mannheim, twee conflicterende tendensen in de moderne wereld. Mannheim pleit voor het ontmaskeren van ideologieën en tegelijk open houden van de utopische horizon in het menselijk denken, in naam van de menselijke ontwikkeling en vanuit de noodzaak van een imperatief om de mensheid voort te drijven: *“The disappearance of utopia brings about a state of affairs in which man himself becomes no more than a thing. We would be faced then with the greatest paradox imaginable, namely, that man, who has achieved the highest degree of rational mastery of existence, left without any ideals, becomes a mere creature of impulses. Thus after a long tortuous, but heroic development, just at the highest state of awareness, when history is ceasing to be blind fate, and is becoming more and more man’s own creation, with the relinquishment of utopias, man would lose his will to shape history and therewith the ability to understand it.”*

Er is hoop, in de geest van *Das Prinzip Hoffnung* (1967) van Ernst Bloch, volgens welke de mensheid vanaf haar ontstaan steeds heeft gedroomd over een beter leven. Thomas More, die de utopische traditie haar naam heeft gegeven, situeert ‘Utopia’ op een eiland. *“Then they had opportunity of visiting many countries in all directions, for every ship which got ready for any voyage made him and his companions welcome as passengers. (..) To*

be sure, just as he called attention to many ill-advised customs among these new nations, so he rehearsed not a few points from which our own cities, nations, races, and kingdoms may take example for the correction of their errors. These instances, as I said, I must mention on another occasion. Now I intend to relate merely that he told us of the manners and customs of the Utopians.” (*The best state of a commonwealth and the new island of Utopia*, Thomas More, 1516) En, met het oog hierop, verwoordt Oscar Wilde het het mooist: *“A map of the World that does not include Utopia is not worth even glancing at. For it leaves out the one country at which Humanity is always landing. And when Humanity lands there it looks out and, seeing a better country, sets sail. Progress is the realization of Utopias.”* (Oscar Wilde, *The soul of man under socialism*, 1891)

COP 15: leven in harmonie met de natuur

Terecht stelt Lemaire dat we, door utopisch denken te verwerpen vanwege haar gevaar van messianisme, het kind met het badwater weggooien. Maar gooit niet ook Lemaire in zijn afwijzing van de notie van een duurzame ontwikkeling als een 'wolf in schaapskleren' het kind met het badwater weg? Vraagt de wolf in schaapskleren van het neoliberale fundamentalisme, het rijk Absurdistan en zelf (volgens Achterhuis) een utopie, niet meer dan ooit om een tegenutopie. En kan het concept van een 'duurzame ontwikkeling' deze tegenutopie belichamen?

In het voorgaande heb ik uitvoerig betoogd hoe intrinsiek de notie van een mondiale 'duurzame ontwikkeling', tot uiting komend in een reeks van VN conferenties, verbonden is met de neoliberale ideologie. Dat het veelal mooie woorden zijn om een lelijke werkelijkheid – zoals verwoord door het Zuiden - te verhullen. Want dat is wat ideologieën vaak doen. Maar toch kan ik de notie van een mondiale 'duurzame ontwikkeling' niet loslaten. Want in deze notie van een 'duurzame ontwikkeling' ligt m.i. een waarheid besloten, waar de zero draft Rio+20 Verklaring *The Future We Want* wijst op de drie 'pilaren' van duurzame ontwikkeling: *"Taken together our actions should fill the implementation gaps and achieve greater integration among the three pillars of sustainable development – the economic, the social and the environmental. (...) We commit to work together to promote sustained and inclusive economic growth, social development and environmental protection and thereby to benefit all. (...) We acknowledge the diversity of the world and recognize that all cultures and civilizations contribute to the enrichment of humankind and the protection of Earth's life support system. We emphasize the importance of culture for sustainable development. We call for a holistic approach to sustainable development which will guide humanity to live in harmony with nature."*

Een dergelijke holistische benadering van duurzame ontwikkeling die de mensheid zal leiden tot een leven in harmonie met de natuur, kan m.i. de grondslag vormen van een tegenutopie. Immers, het leven – in de woorden van Berdiaeff – beweegt zich in de richting van utopieën. En daarom wil ik de notie van een ‘duurzame ontwikkeling’ niet met het badwater weggooien. Maar waar het m.i. fundamenteel fout gaat is in de grondhouding jegens de natuur, sinds *Only one Earth* en de Conference on the Human Environment in 1972 in Stockholm. We hebben nooit de grondhouding van ‘participant’ (Zweers) in alle daaropvolgende VN conferenties kunnen realiseren. We hebben Thoreau nooit echt begrepen. We hebben de kern van de neoliberale ideologie – de natuur is er om te gebruiken – nooit ter discussie gesteld, Hoe zou de notie van een mondiale ‘duurzame ontwikkeling’ ons verder kunnen brengen, als we dat wel zouden doen?

M.i. kunnen we de grondslagen van deze tegenutopie bespeuren in het IPBES Global Assessment Report van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, 2019), waar het rapport spreekt van een fundamentele systeembrede ‘transformatieve verandering’ Een verandering die onze paradigma’s en waarden ter discussie stelt vanuit de gedachte dat: *“Both nature and nature’s contributions to people are vital for human existence and good quality of life (human well-being, living in harmony with nature, living well in balance and harmony with Mother Earth, and other analogous concepts).”* Het Millenium Ecosystem Assessment (2005) wijst in de soorten ‘ecosysteemdiensten’ die de natuur levert op de culturele ecosteemdiensten: de immateriële

en materiele waarden die mensen aan natuur hechten, zoals recreatie, gezondheid, en inspiratie/esthetiek/religie. Ook het IPBES Global Assessment Report wijst hierop: *“Nature underpins all dimensions of human health and contributes to non-material aspects of quality of life – inspiration and learning, physical and psychological experiences, and supporting identities – that are central to quality of life and cultural integrity, even if their aggregated value is difficult to quantify.”* En stelt de noodzaak van een nieuwe visie op ‘kwaliteit van leven’ die minder materialistisch is, *“decoupling the idea of a good and meaningful life from ever-increasing material consumption”*. Evenals de noodzaak om het hedendaagse beperkte paradigma van economische groei te doorbreken: *“A key constituent of sustainable pathways is the evolution of global financial and economic systems to build a global sustainable economy, steering away from the current limited paradigm of economic growth. (...) It would also entail a shift beyond standard economic indicators such as gross domestic product to include those able to capture more holistic, long-term views of economics and quality of life.”* De eerste keer sinds 1972 dat een VN rapport het heilige uitgangspunt van ‘economische groei’ zo ter discussie stelt.

Om de ‘sustainable development goals’ van de 2030 Agenda van de Verenigde Naties te realiseren is de natuur volgens het IPBES Global Assessment Report essentieel. Hiervoor zijn ‘transformatieve veranderingen’ nodig op economisch, sociaal, politiek en technologisch gebied. Deze veranderingen zullen, zo stelt het IPBES Global Assessment Report, weerstand oproepen bij diegenen die belang hebben bij de huidige situatie. Maar deze weerstand kan overwonnen worden: *“By its very nature,*

transformative change can expect opposition from those with interests vested in the status quo, but such opposition can be overcome for the broader public good. If obstacles are overcome, commitment to mutually supportive international goals and targets, supporting actions by indigenous peoples and local communities at the local level, new frameworks for private sector investment and innovation, inclusive and adaptive governance approaches and arrangements, multi-sectoral planning and strategic policy mixes can help to transform the public and private sectors to achieve sustainability at the local, national and global levels.”

Systeembrede transformatieve veranderingen die een breuk betekenen met het huidige paradigma van economische groei en gevestigde belangen ondergeschikt maken aan brede publieke goed, met een niet materialistische visie op kwaliteit van leven die gebaseerd is op de immateriële waarden die de natuur voor de mens levert, resulterend in een duurzame samenleving op lokaal, nationaal en mondiaal niveau – is dit utopisch? Het is in ieder geval het eerste Verenigde Naties document dat de neoliberale ideologie zoals die ten grondslag ligt aan het begrip duurzame ontwikkeling zo nadrukkelijk ter discussie stelt. Of, in de geest van Mannheim, het deze neoliberale ideologie ook kan doorbreken, is nog de vraag. De tijd zal het leren. Het IPBES Global Assessment Report is bedoeld als wetenschappelijk fundament voor beleidsmakers en moet eind 2020 in China tot een nieuw internationaal biodiversiteitsakkoord leiden.

In de *United Nations Conference on Environment and Development* (UNCED) in 1992 in Rio de Janeiro wordt een *Verdrag inzake Biologische Diversiteit - Convention on Biological Diversity* (CBD) - gesloten. Het belangrijkste besluitvormende orgaan binnen dit verdrag is de *Conference of the Parties* (COP), waarin alle partijen bij het verdrag tweejaarlijks overleg plegen. Inmiddels hebben we de 14^e COP, die in november 2018 in Egypte georganiseerd werd achter ons. De 15^e COP wordt in oktober 2020 in China (Kumming) georganiseerd, die een eerste stepping stone moet zijn richting van een 2050 visie ‘Leven in harmonie met de natuur’. De COP 14 in Egypte *“decides that the post-2020 global biodiversity framework should be accompanied by an inspirational and motivating 2030 mission as a stepping stone towards the 2050 Vision “Living in harmony with nature”*.

Een voorbereidend ‘discussion paper’ (januari 2019) wijst op de noodzaak van ‘transformational change’ om de 2050 visie te realiseren. En stelt de vraag wat ‘leven in harmonie met de natuur nu eigenlijk betekent: *“Question: What, in real terms, does ‘living in harmony with nature’ entail, what are the implications of this for the scope and content of the post-2020 global biodiversity framework and what actions are needed between now and 2050 to reach the 2050 Vision?”* En, gegeven het besluit om in COP 15 een inspirerende en motiverende 2030 missie te formuleren, hoe zou deze missie er uit moeten zien. *“Question: What would be the elements and content of an actionable 2030 mission statement for the post-2020 global biodiversity framework?”*

Een eerste antwoord op deze vragen wordt gegeven in een 'zero draft' post-2020 kader voor een mondiale biodiversiteit (januari 2020). Ook deze zero draft wil een 'theory of change' zijn en 'transformational change' bewerkstelligen. Verwijzend naar het IPBES rapport *The Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services*, dat stelt dat willen we voor 2030 de Agenda 2030 duurzaamheid- en biodiversiteitsdoelen bereiken, daarvoor economische, sociale, politieke en technologische transformatieve veranderingen vereist zijn.

Het zero draft kader is gebouwd rond een 'theory of change' om het verlies aan biodiversiteit in de komende 10 jaar te stabiliseren, in de komende 20 jaar het herstel van natuurlijke ecosystemen te bevorderen, en tegen 2050 te verbeteren om de visie van 'leven in harmonie met de natuur in 2050' te realiseren. Daarvoor is, zo stelt het zero draft kader, urgente politieke actie op mondiaal, regionaal en nationaal nodig om de bestaande economische, sociale en financiële modellen te transformeren.

Maar nergens wordt in de zero draft, zoals in het IPBES rapport, het kapitalistische groei-paradigma expliciet ter discussie gesteld. Noch wordt, zoals in Global Goal 15 Life on Land, verwezen naar het intrinsieke waarde van biodiversiteit en als fundamenteel voor de menselijke identiteit in spirituele waarden. Of enkel in een voetnoot.

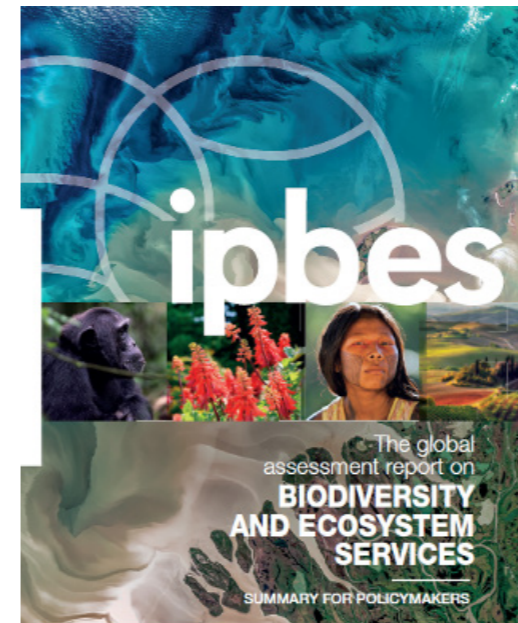
De 'theory of change' in de zero draft wil complementair en ondersteunend zijn aan de 2030 Agenda for Sustainable Development. Met als VISIE: *"By 2050, biodiversity is valued, conserved, restored and wisely used,*

maintaining ecosystem services, sustaining a healthy planet and delivering benefits essential for all people."

En als MISSIE: *"To take urgent action across society to put biodiversity on a path to recovery for the benefit of planet and people."* Hierbij verwijst 'for the benefit of planet and people' in een voetnoot naar de 2030 Agenda for Sustainable Development en de Sustainable Development Goals (Global Goals), *"while also recognizing the intrinsic and existential importance of biodiversity"*. En wordt gesteld dat het jaar 2030 niet zoals bij de 2030 Agenda een doel is, maar enkel een 'mijlpaal' (milestone) die de noodzaak tot urgente actie versterkt.

Uiteindelijk wordt de vraag wat nu eigenlijk een 'leven in harmonie met de natuur' is niet beantwoord. Nergens wordt gesproken, zoals in het IPBES rapport, over wat nu eigenlijk 'kwaliteit van leven' is in relatie tot het verlies aan biodiversiteit. Biodiversiteit wordt (antropocentrisch) vertaald in ecosysteemdiensten voor de mens. Doel is mijlpaal geworden, en nergens wordt verder ingegaan op de (ecocentrisch) intrinsieke waarde en het existentieel belang (voor de mens) van biodiversiteit.

Het is de ironie van de geschiedenis dat een nieuwe visie op leven in harmonie met de natuur zou moeten komen uit China (COP 15), en nu precies vanuit China het coronavirus de wereld teistert.

**UN BIODIVERSITY
CONFERENCE**
Investing in biodiversity for people and planet
COP 14 - CP/MOP9 - NP/MOP3
Sharm El Sheikh, Egypt, 2018

Nawoord

Coronacrisis als gamechanger?

Op het moment als ik dit schrijf waart het coronavirus door de wereld. De wereld staat stil, is in 'lockdown', en onze sociale en economische kwetsbaarheid ten opzichte van de natuur toont zich genadeloos. De angst regeert. Nationalisme viert opnieuw hoogtij en solidariteit verdwijnt naar de achtergrond in de wereldwijde jacht op medische beschermingsmiddelen. De socioloog Geert Mak (*De VS worden het grote rampgebied, dat wordt hartbrekend*, DeMorgen, 23 maart 2020) wijst er op dat de coronapandemie voor een herbezinning zal zorgen: *"Maar deze pandemie zal zeker voor herbezinning zorgen. Naast de globalisering gaat immers ook het op één na grootste dogma van de voorbije decennia aan het wankelen, de vrije markt."* Volgens de historicus en futuroloog Yuval Noah Harari (bekend van *'Sapiens'*, *'Homo Deus'* en *'21 Lessons for the 21st Century'*) staat de mensheid voor een keuze. Of we kiezen voor nationalistische isolatie of we kiezen voor wereldwijze solidariteit: *"Humanity needs to make a choice. Will we travel down the route of disunity, or will we adopt the path of global solidarity? If we choose disunity, this will not only prolong the crisis, but will probably result in even worse catastrophes in the future. If we choose global solidarity, it will be a victory not only against the coronavirus, but against all future epidemics and crises that might assail humankind in the 21st century."* (*The world after corona virus*, The Financial Times, 20 maart 2020).

NRC redacteur en essayist Bas Heijne (NRC, 11/12 april) ziet vooral zelfbevestiging bij alle nieuwe 'corona goeroes': *"Het toekomstbeeld dat ze schetsen, dat verbaast niemand, past precies in hun straatje. De gevolgen van de pandemie blijkt een voortzetting van hun oude overtuigingen met andere middelen. De antiglobalist ziet de wereld binnenkort weer heel globaal worden, de antikapitalist ziet het virus de genadeklap uitdelen aan het neoliberalisme, de haters van het populisme zien ineens het einde van het populisme naken, de gemeenschapsdenker ziet een nieuw gevoel van gemeenschap ontstaan."*

Wanneer wordt beschouwen orakelen, vraagt Heijne zich af. Het is volgens hem een ideologische kwestie, waarin de wens de vader van de gedachte is. Ook Heijne denkt dat het coronavirus grote veranderingen teweeg zal brengen. Maar volgens hem is het te vroeg om met enige stelligheid te beweren welke precies.

Ik denk dat Heijne gelijk heeft. Het is inderdaad een ideologische kwestie, en daarmee ook een uiting van utopisch verlangen. En dit utopisch verlangen is m.i. nu eens te meer een vereiste. Want de biodiversiteitscrisis maakt – als we het IPBES rapport geloven - utopisch verlangen om een ideologische doorbraak te bewerkstelligen tot noodzaak. Zal het coronavirus leiden tot de vereiste 'systeembrede transformatieve veranderingen' die het IPBES rapport vraagt, als we de wereld weer 'opstarten'? De COP 15 over biodiversiteit, die plaats zou vinden van 15 tot 28 oktober 2020 in Kunming (Yunnan) in China, is inmiddels uitgesteld tot oktober 2021. En ook de COP 26 over klimaat, die van 9 tot 19 november plaats zou vinden in Glasgow in Schotland en gezien werd als de belangrijkste bijeenkomst na het Akkoord van Parijs in 2015, is voor nog onbepaalde tijd uitgesteld.

De wereld heeft door de coronacrisis even geen tijd voor de biodiversiteit- en klimaatcrises, die zich ondertussen gewoon verder voltrekken. Al biedt de coronacrisis in dit verband enig respijt. Met jubel dat met de lockdown van de mens die mensen opsluit in hun huizen de natuur weer opleeft. Maar de vraag is wat er gaat gebeuren wanneer deze lockdown van de mens weer opgeheven wordt. Gaan we terug naar ons 'beperkte paradigma van economische groei' (IPBES), of kiezen we voor een nieuw paradigma van een 'leven in harmonie met de natuur' (zero draft COP 15) en een herbezinning op de ecosystemendiensten die de natuur levert zonder welke de mens als soort niet kan overleven? En nemen we het recht om te leven in overeenstemming met het ritme en harmonie van de natuur op in onze grondwet? Wordt het coronacrisis, door de lessen die het leert, een gamechanger?

***“Ik stel mij een wereld voor,
waarin een radicale decentralisatie
heeft plaatsgevonden en waarin
de kleinschalige nederzettingen,
voorzien van grote tuinen,
omgeven zijn door uitgebreide wildernissen.
Natuurlijk, deze ‘ecotopia’ bestaat
vooralsnog in mijn verbeelding,
zij is inderdaad een ‘utopia’: een nergensland.
Maar niettemin lijkt het me noodzakelijk
om deze utopie te stellen
tegenover de waanzin van deze wereld,
om te durven beweren, in flagrante tegenstelling
tot wat onze gewoonlijke praktijken zijn,
dat een eenvoudig en sober leven nodig zou zijn,
dicht bij de aarde.
Onze planeet aarde is nog jong genoeg
om steeds opnieuw groen te worden
en zelfs woestijnen en littekens die door de mens
zijn gemaakt weer met leven te bedekken.”***

**Ton Lemaire, *Een nieuwe aarde.*
Utopie en ecologie, in: *Binnenwegen*, 1988**

De cultuurfilosoof Ton Lemaire draagt zijn bundeling van essays Binnenwegen op aan zijn studenten. Ik was één van deze studenten. Dit essay is daarom aan hem opgedragen. In 2015 schrijft hij me: “Ik ben het met je eens dat de utopische verbeelding nog altijd, juist nu, nodig en belangrijk is.”

Tot slot, een anekdote

In mijn reizen in de Filippijnen heb ik een aantal malen de 'Calbiga Caves' bezocht bij het plaatsje Calbiga op het eiland Samar. Een overweldigende ervaring. Deze Calbiga Caves maken deel uit van het Protected Landscape under Presidential Proclamation No. 1126 dated November 4, 1997. De Ecological Society of the Philippines geeft de volgende omschrijving: *"The Calbiga Karst popularly known as Calbigas in Samar, is dubbed as the biggest karst formation in the Philippines and one of the largest in East Asia. It is described by an Italian Speleologist who explored the area in 1987 as a truly exceptional hydrogeological area which drain allochthone watercourses. There are 12 caves found within the protected area, 3 of which are the most prominent, namely: Gobingob, Lagum and Bitong Buhangin. All caves are endowed with magnificent rock formations, astonishing ground spaces and underground watercourses with the main gallery of the biggest caves measuring more than 5 kilometres in length, 50 meters in height and about 40 meters in width. It offers an ideal recreational ground for spelunking and nature trekking."* In de eerste kamer van dit grottenstelsel zijn de stalagmieten en stalactieten gemijnd, vermalen en verkocht op de Aziatische markt als afrodisiacum. De burgemeester van Calbiga, Melchor Nacario, wil ecotoerisme rond dit grottenstelsel ontwikkelen maar de restanten van de mijning laten liggen. Omdat het motto van ecotoerisme rond dit grottenstelsel volgens hem moet zijn: *'instruct, not destruct'*.

Op enig moment op de zware trektochten naar en van het grottenstelsel van Calbiga liep ik een zonnesteek op. Terug in de hoofdstad Manila, bracht ik op dringend advies van de Franciscanessen zusters, waar mijn vrouw Rianne en ik verbleven, een bezoek aan de dokter. Ik werd ontvangen door zijn assistent, een franciscanessen zuster, die mij vroeg wat de klacht was. Toen ik het haar uitlegde was haar diagnose zonneklaar: ik had vergeten toestemming te vragen aan de geesten van de grot om de grot te mogen betreden. Het katholicisme heeft blijkbaar nooit het animisme geheel weten te verdringen. Ze gaf me een soort van 'pranic healing', een combinatie van strijken met bladeren en acupressuur. Toen ik vervolgens de dokter, die zijn opleiding in de Verenigde Staten genoten had, bezocht stopte hij me vol pillen. Nog altijd weet ik niet wat nu precies geholpen heeft. Maar bij een volgend bezoek aan de Calbiga Caves dacht ik 'baat het niet, dan schaadt het niet', en heb ik maar gewoon toestemming gevraagd.....

Literatuur

- Achterhuis, H.,
 - *In elke utopie sluimert een nachtmerrie*, de Volkskrant, 2 april 1994
 - *De erfenis van de utopie*, 1998
 - *Utopie*, 2006
 - *De utopie van de vrije markt*, 2011
 - *Koning van Utopia. Nieuw licht op het utopisch denken*, 2016
 Bloch, E., *Das Prinzip Hoffnung*, 1967
 COP
 - *Convention on Biological Diversity, Post-2020 Global Biodiversity Framework: discussion paper*, CBD/POST2020/PREP/1/1/25-01-2019
 - *Convention on Biological Diversity, Zero Draft of the Post-2020 Global Biodiversity Framework*, CBD/WG2020/2/3, 06-01-2020
 Decreus, T., *De hedendaagse utopie van gevaar tot noodzaak*, in: *Andersland. In de voetsporen van Thomas More*, Erik de Bom & Toon van Houdt (reds), 2016
 Fresco, L., *Optimisme in Rio (ja, echt!)*, nrc.nl, 20 juni 2012
 Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*, 1992
 Huxley, A., *Brave New World*, 1932
 IBON International, *Rio+20 abandons the people, favors corporate growth*, 21 Juni 2012,
 Kumar, P. (ed.), *The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB). Ecological and Economic Foundations*, oktober 2010
 Lander, E.,
 - *The Green Economy: the Wolf in Sheep's clothing*, november 2011
 - *Is the Green Economy a new Washington Consensus?*, februari 2012
 Lemaire, T.,
 - *Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie*, in: *Binnenwegen*, 1988
 - *De val van Prometheus. Over de keerzijde van de vooruitgang*, 2010
 Luijf, R. & Tijmes, P., *Kanttekeningen bij het Brundtlandrapport*, in: *Boven de groene zoden. Een filosofische benadering van milieu, wetenschap en techniek*, 1990
 Martens, J., *The 2030 Agenda – a new start towards global sustainability?*, in: *Spotlight on Sustainable Development 2016. Reflection Group on the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2016
 Mannheim, K., *Ideology and Utopia*, 1936
 Mckibben, B., *The End of Nature*, 1989
 Mannheim, K., *Ideology and Utopia*, 1936
 More, T., *The best state of a commonwealth and the new island of Utopia*, 1516
 Polany, K., *The Great Transformation*, 1944
 - *Our Obsolete Market Mentality*, 1947
 - *Trade and market in early empires. Economics in history and theory*, K. Polanyi, C. Arensberg,

- H. Pearson (eds), 1957
 Popper, K., *The open society and its enemies*, Vol. 1 *The Spell of Plato*, 1945
 Thomas, J., *Will Rio+20 squander green legacy of the original Earth summit?*, Guardian Environment Network, 31 maart 2010
 Thoreau, H.D.,
 - *Resistance to Civil Government*, 1849
 - *Walden, or Life in the Woods*, 1859
 - *Walking*, 1862
 Tijmes, P., *De fuik van wetenschap en techniek*, in: *Boven de groene zoden. Een filosofische benadering van milieu, wetenschap en techniek*, 1990
 Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek, *Meerjarenvisie 1992. Programma van milieu- en natuuronderzoek ten behoeve van een duurzame ontwikkeling*, 1992
 Verenigde Naties
 - *Only One Earth. The Care and Maintenance of a Small Planet, Unofficial report commissioned by the Secretary-General of the United Nations Conference on the Human Environment*, 1972
 - *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, The United Nations Conference on the Human Environment, having met at Stockholm*, 16 Juni 1972
 - *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, 1987
 - *Rio Declaration on Environment and Development, The United Nations Conference on Environment and Development*, 14 Juni 1992
 - *Johannesburg Declaration on Sustainable Development*, 4 september 2002
 - *Johannesburg Plan of Implementation on Sustainability van de World Summit on Sustainable Development*, 2002
 - *Millenium Ecosystem Assessment*, 2005
 - *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*, UNEP, 2011
 - *The Future We Want, Submitted by the Co-Chairs on behalf of the bureau in accordance with the decision in Prepcom 2 to present the zero-draft of the outcome document for consideration by Member States and other stakeholders no later than January 2012*, United Nations, January 10, 2012
Resolution adopted by the General Assembly 66/288 The Future We Want, 123rd plenary meeting, United Nations, 27 July 2012
 - *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/70/L.1, 70/1., Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations, 2015
 - *IPBES Global Assessment Report (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services)*, 2019
 Wilde, O., *The Soul of Man under Socialism*, 1891
 Zweers, W., *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, 1995

Over de auteur

Joop van Hezik is in 1988 afgestudeerd op een doctoraalprogramma cultuurfilosofie, sociale & politieke filosofie en economische antropologie. Van 1998 tot heden was en is hij zelfstandig adviseur onder de naam Bureau voor Duurzame Ontwikkelingsvraagstukken Ecotopia. Daarnaast was hij van 2003 tot 2006 voorzitter van de GroenLinks fractie in Provinciale Staten van de provincie Noord-Brabant. Van 2006 tot 2012 was hij wethouder/loco burgemeester van de Gemeente Oisterwijk (namens PVDA, GroenLinks, D66, met onder meer als portefeuille 'biodiversiteit en klimaat'. Van 2013 tot 2018 was hij directeur van de Nature For Health (NFH), en hij werd daarna bestuurslid van deze stichting". Internationaal was hij van 2015 tot 2017 lid van de World Environmental Hubs Working Group van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN). Maar bovenal is hij vanaf 2008 medeoprichter en lid van het B(iodiversiteits)-team in de gemeente Oisterwijk van betrokken inwoners die zich lokaal inspinnen voor het behoud en verhogen van de biodiversiteit.

Wilt u contact opnemen met de auteur, dan kan dit via email: vanhezik@xs4all.nl.
Meer informatie vindt u ook op de website: www.joopvanhezik.nl.

Publicaties

Herwaardering van de Utopie

Uitgeverij Studio nonfiXe, 2014
ISBN: 97894-90665-13-5

Reconsidering Utopia

Uitgeverij Studio nonfiXe, 2014
ISBN: 978-94-90665-15-9

Essay 500 jaar Utopia en More

De utopie van de duurzaamheidbalans
Pumbo, 2017
ISBN 978-94-6345-148-2

Essay De Brabantse Roemer

Over dementie, natuur, duurzame ontwikkeling
en een betekenis-economie
2019

4 mei 2020

Dag Joop,

Veel dank voor het toesturen van je essay dat ik zojuist heb gelezen. Ik ben onder de indruk van je kennis van zaken, je belezenheid en je vasthoudendheid om de utopische verbeelding te verdedigen en levend te houden! Ik voel me vereerd dat je dit geschrift aan me hebt opgedragen met een citaat uit een artikel van de tijd dat ik me intensief bezighield met ecologische utopieën. Het is ironisch dat ik in die tijd alle hoop verloor op veranderingen ten gunste van een ecologisch verantwoorde samenleving. Die wanhoop voel ik nog steeds, al zou het kunnen dat deze pandemie inderdaad zoals je schrijft een 'game-changer' kan worden. We zullen zien. Wat er nu gebeurd is in ieder geval heel ingrijpend, een kans om het over een andere boeg te gooien. Maar ik vrees dat men overwegend zal proberen de oude toestand en verhoudingen te herstellen.

Ik vind het bijzonder dat je al veel jaren actief bent gebleven op het raakvlak van ecologie, utopie en duurzame ontwikkeling en de moed nog niet hebt verloren. Je hebt ook al veel praktische functies bekleed in die niche waardoor je aan de basis dingen hebt kunnen veranderen. Ik heb overigens geen echte kritiek op je stuk, dat voor een groot deel een kroniek is van wat er allemaal op dat gebied is gebeurd de laatste dertig jaar. Ik ben het in nagenoeg alles roerend met je eens, zeker ook in je afsluitende opmerkingen.

Ik wens je volharding en moed met je werk in aan de 'ecotopie' en met dank nogmaals voor je geschrift.

Hartelijke groet,

Ton Lemaire

Dit is een inspiratiedocument
in het kader van Nature for Health
www.nfhfoundation.com

COLOFON

Jaar
2020

Teksten
Ecotopia | Joop van Hezik

Vormgeving
InBeeld | Yvette van Kempen

Contact
Ecotopia
Joop van Hezik
vanhezik@xs4all.nl
www.joopvanhezik.nl

Utopia

Have we ever thought
of what our planet may be
in a million years' time?

It is finally the Utopians,
not the realists
who make scientific sense.

They at last,
though their flights of fancy
may cause us to smile,
the Utopians at last
have a feeling of the true dimensions
of the Humanity Phenomenon.

Let's meet and reflect upon what action
the Utopians require of us.

If progress is to continue
it will not do so any longer of its own accord.

If indeed an almost limitless field
of action lies open to us in the future,
what shall our moral temperament be,
as we contemplate our march ahead?

I can think of this,
which may be summarized
in six words:

A great hope
held
in common.

*by Fred La Haye, 2019 - Songs from The Embracing Universe -
from the thoughts and writings of Pierre Teilhard de Chardin,
Jesuit, Priest, visionary and distinguished palaeontologist.*